

The Transition from Absolute to Restrictive State Immunity: A Comparative Study of Scandinavia and the Middle East through the Lens of International Law Developments

Mahdi Firoozabadian ¹, Zohre Afshar Quchani ², Faramarz Yadegarian ³

1. Assistant Professor, Department of Law, Torbat-e Heidarieh Branch, Islamic Azad University, Iran; (Corresponding Author) Email: Mahdi.Firoozabadian@iau.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Law, University of Bojnourd, Iran; Email: z.afshar@ub.ac.ir

3. Master's Student, Department of International Law, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran; Email: Faramarz.Yadegarian@srbiu.ac.ir

Abstract

Received:
2025/02/09
Revised:
2025/05/14
Accepted:
2025/07/16
Published online:
2026/03/28

Recent developments in public international law have precipitated a fundamental redefinition of the doctrine of state immunity and a decisive shift from the traditional paradigm of absolute immunity towards the modern doctrine of restrictive immunity. This study undertakes a comparative analysis of this transition in four Scandinavian countries - Norway, Denmark, Sweden, and Finland - and three Middle Eastern countries - Iran, Türkiye, and the United Arab Emirates. The particular significance of this inquiry resides in the remarkable diversity of the legal systems under examination: the Scandinavian countries operate within civil law traditions possessing the distinctive characteristics of Nordic legal culture; Iran possesses a mixed legal system incorporating elements of both Islamic law and the civil law tradition; Türkiye has adopted the European civil law model; and the United Arab Emirates features a dual legal system, influenced by Sharia law, which applies civil law alongside common law in its financial free zones. Employing a descriptive-analytical methodology and drawing upon an extensive review of international legal instruments, domestic legislation, and the published case law of the national courts concerned, the study identifies and analyses the principal factors driving this transition, including the expansion of international commercial relations, the normative influence of international conventions, most notably the United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property of 2004, the pressures of globalization, and domestic legislative and judicial reforms. The findings demonstrate that, notwithstanding the considerable structural, cultural, and political differences among the countries examined, all are progressing towards the adoption of restrictive immunity, albeit at differing rates and through distinct institutional mechanisms: the Scandinavian countries have advanced more rapidly through dynamic judicial practice and progressive statutory reform, whereas the Middle Eastern countries have proceeded more gradually, primarily through discrete legislative developments. The study concludes with an array of recommendations for the Iranian legal system, including the enactment of comprehensive legislation on state immunity that clearly delineates sovereign from commercial acts, the development of consistent judicial practice, and active participation in international fora addressing issues of state immunity, in order to align domestic law more closely with contemporary developments in public international law.

Keywords: Restrictive Immunity; Absolute Immunity; State Immunity; Scandinavian Countries; Mixed Legal System; International Law.

How To Cite: Firoozabadian, M, Afshar Quchani, Z & Yadegarian, F. (2026). The Transition from Absolute to Restrictive State Immunity: A Comparative Study of Scandinavia and the Middle East through the Lens of International Law Developments, *Comparative studies on Islamic and Western Law*, 13(1), 213-250. <https://www.doi.org/10.22091/csiw.2025.12333.2634>

Extended Abstract

Recent developments in public international law have precipitated a fundamental shift from the traditional paradigm of absolute state immunity towards the modern doctrine of restrictive immunity. This evolution reflects growing recognition that unqualified immunity of foreign states from the adjudicative and enforcement jurisdiction of the forum state is no longer tenable in an era of extensive state participation in commercial activities. The present study undertakes a comparative analysis of this transition in four Scandinavian countries (i.e., Norway, Denmark, Sweden, and Finland) and three Middle Eastern countries (i.e., Iran, Türkiye, and the United Arab Emirates). The significance of this inquiry resides in the remarkable diversity of legal systems examined: the Scandinavian countries operate within civil law traditions possessing distinctive Nordic legal culture; Iran possesses a mixed system incorporating Islamic law and civil law; Türkiye has adopted the European civil law model; and the UAE features a dual system applying civil law alongside common law in its financial free zones. This diversity affords an exceptional opportunity to understand how different legal traditions respond to evolving norms of public international law. The overarching research question concerns the manner in which the movement from absolute to restrictive immunity has occurred in these distinct legal regimes and the principal factors contributing to this evolution. The study posits that, notwithstanding considerable variations in legal structure, political organization, and legal culture, all countries examined are progressing, albeit at differing rates and through different institutional mechanisms, towards adopting restrictive immunity. The study adopts a descriptive-analytical methodology, drawing upon international legal instruments, domestic legislation, and the published case law of the national courts concerned. The doctrine of state immunity arose from the foundational principle of sovereign equality of states. Traditionally, immunity was conceived in absolute terms: foreign states were immune from domestic jurisdiction in all circumstances, irrespective of the nature of the act. Over time, however, increasing state commercial activities blurred the distinction between sovereign acts (*acta jure imperii*) and commercial or private law acts (*acta jure gestionis*). Unqualified immunity in commercial transactions proved productive of substantial injustice to private counterparties and impeded orderly international trade. Hence the emergence of restrictive immunity, under which states retain immunity for sovereign acts but may be impleaded before foreign courts for commercial transactions. This doctrine was subsequently codified in the European Convention on State Immunity of 1972 and the United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property of 2004. Among the Scandinavian countries, Norway exemplifies the transition clearly. Norwegian courts initially adhered to absolute immunity, as reflected in a 2004 employment dispute decision. A significant shift occurred in 2015, when the Borgarting Court of Appeal cited Article 11 of the 2004 UN Convention, providing exceptions for employment contracts. In a 2020 case concerning a real estate transaction

with Ghana, Norwegian courts rejected immunity on grounds of commercial character. Denmark underwent a comparable evolution: from absolute immunity illustrated by a 1942 case, to a landmark 1982 Supreme Court decision rejecting the Czechoslovakian Embassy's immunity claim in a construction contract dispute, holding that embassies cannot claim immunity for private law contracts. This approach was affirmed in subsequent cases. Finland has ratified the 2004 UN Convention, with courts now applying the restrictive doctrine, though earlier cases reflect caution regarding employment disputes involving diplomatic missions. Sweden moved from absolute immunity exemplified by the 1942 Charente case to a restrictive approach from 1999, with landmark cases in 2009 and 2011 demonstrating steady progression, courts expressly drawing upon the 2004 UN Convention as reflective of customary international law. The Middle Eastern countries have adopted differing approaches, with generally more gradual progression. The UAE's dual system sees federal courts adopting a conservative approach, while the Dubai International Financial Centre courts apply restrictive immunity, as demonstrated in *Fal Oil Company v. Sharjah Electricity and Water Authority*. Türkiye initially adhered to absolute immunity but enacted legislation in 1982 confining immunity to sovereign acts, an approach maintained in superseding 2007 legislation. Turkish courts now apply a two-pronged test: the private person test and the purpose test. Iran's position evolved through legislative reforms beginning in 1999, with the first state immunity law amended in 2000. Iran subsequently signed the 2004 UN Convention subject to reservations. Further legislation in 2011 established reciprocity as a prerequisite and empowered Iranian courts to deny immunity where a foreign state failed to accord corresponding immunity to Iran. The comparative analysis identifies five critical factors contributing to the movement towards restrictive immunity: the expansion of international commercial relations eroding the sovereign-commercial boundary; the intensification of globalization increasing transnational interactions; external pressures associated with human rights and economic imperatives; the normative influence of international organizations through conventions; and domestic legislative and judicial reforms. Persistent challenges include the difficulty of precisely demarcating sovereign from commercial acts, obstacles to enforcing judgments against foreign state property, and balancing national interests with international obligations. The study demonstrates that Scandinavian countries are advancing more rapidly through dynamic judicial practice and progressive statutory reform, whereas Middle Eastern countries are proceeding more gradually through discrete legislative developments. For Iran to close the gap, it is recommended that the legislature enact comprehensive legislation clearly distinguishing sovereign and commercial acts, that the judiciary develop consistent case law, that accession to the 2004 UN Convention be considered, that specialized dispute resolution mechanisms be established for cases involving foreign states, that enforcement laws be reformed, and that Iran participate actively in international fora addressing state immunity. The evolution of state immunity reflects broader transformations in international relations.

While national legal systems evolve at different rates, there is an observable and firmly established trend towards restrictive immunity in modern international law, reflecting a principled balance between respect for sovereign equality and the imperative of accountability in commercial relationships.

Keywords: Restrictive Immunity; Absolute Immunity; State Immunity; Scandinavian Countries; Mixed Legal System; International Law.

گذار از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی دولت: پلی میان اسکاندیناوی و خاورمیانه در آیین تحولات حقوق بین الملل

مهدی فیروزآبادیان^۱، زهره افشار قوچانی^۲، فرامرز یادگاریان^۳

۱. استادیار گروه حقوق، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: Mahdi.Firoozabadian@iau.ac.ir
 ۲. استادیار گروه حقوق، دانشگاه بجنورد، ایران، رایانامه: z.afshar@ub.ac.ir
 ۳. دانشجو کارشناسی ارشد، گروه حقوق بین الملل، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، رایانامه: Faramarz.Yadegarian@srbiu.ac.ir

چکیده

تحولات اخیر در عرصه حقوق بین الملل موجب بازتعریف مفهوم مصونیت دولت‌ها و تغییر رویکرد از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی شده است. این پژوهش به بررسی تطبیقی روند گذار از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی دولت‌ها در کشورهای اسکاندیناوی (نروژ، دانمارک، سوئد و فنلاند) و کشورهای اسلامی از جمله ایران و ترکیه و امارات متحده عربی می‌پردازد. اهمیت این مطالعه در تنوع نظام‌های حقوقی این کشورها است؛ کشورهای اسکاندیناوی دارای نظام حقوقی مدنی با ویژگی‌های نوردیک، ایران با نظام حقوقی مختلط اسلامی مدنی، ترکیه با نظام حقوقی مدنی اروپایی و امارات با نظام حقوقی دوگانه شامل حقوق مدنی و کامن‌لا در مناطق آزاد تجاری هستند. این تفاوت‌ها امکان درک عمیق‌تری از نحوه تعامل نظام‌های حقوقی مختلف با تحولات حقوق بین الملل فراهم می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که علی‌رغم تفاوت‌ها، همه کشورها به سمت پذیرش مصونیت نسبی حرکت کرده‌اند، اما سرعت و شیوه آن متفاوت است. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسناد حقوقی، عوامل مؤثر در این گذار را شامل توسعه روابط تجاری بین المللی، تحولات حقوق بین الملل و فشارهای اقتصادی سیاسی شناسایی کرده است. نتایج می‌تواند به فهم بهتر چالش‌های حقوقی بین المللی و ارائه راهکارهای هماهنگی با تحولات جهانی کمک کند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۳۱

تاریخ اصلاح:

۱۴۰۴/۰۲/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۴/۲۵

تاریخ انتشار برخط:

۱۴۰۵/۰۱/۰۸

واژگان کلیدی: مصونیت نسبی، مصونیت مطلق، مصونیت دولت، کشورهای اسکاندیناوی، نظام حقوقی مختلط، حقوق بین الملل.

استناد: فیروزآبادیان، مهدی؛ افشار قوچانی، زهره و یادگاریان، فرامرز (۱۴۰۵). گذار از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی دولت: پلی میان اسکاندیناوی و خاورمیانه در آیین تحولات حقوق بین الملل. *پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*. ۱۳(۱)، ۲۵۰-۲۱۳. <https://www.doi.org/110.22091/csiw.2025.12333.2634>

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه قم

مقدمه

مفهوم مصونیت دولت،^۱ یکی از اصول بنیادین حقوق بین الملل است که ریشه در احترام متقابل و برابری حاکمیت دولت‌ها دارد و از قرن نوزدهم به طور جدی مورد توجه قرار گرفته است (Damilare, 2021: 8). بر اساس اصل مصونیت، دادگاه‌های ملی یک کشور نمی‌توانند دولت‌های دیگر را محاکمه کنند، مگر در شرایط استثنایی که این اصل برای حفظ استقلال و برابری دولت‌ها در عرصه بین‌المللی است. مصونیت دولت به دو دسته اصلی تقسیم می‌شود: مصونیت قضایی^۲ که مانع رسیدگی محاکم ملی به دعاوی علیه دولت خارجی است و مصونیت اجرایی^۳ که اجرای حکم یا توقیف اموال دولت خارجی را ممنوع می‌کند (Dautaj, 2020: 215).

تاریخچه مصونیت دولت به روم باستان بازمی‌گردد که به معافیت از مالیات و خدمت سربازی اشاره داشت (Katherine, 1962: 183) و در دوران فتودالی به حکمرانی مستقل اربابان مربوط می‌شد (Stephenson, 1941: 795). در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، اصل مصونیت مطلق حاکم بود و دولت‌ها در تمام موارد از مصونیت برخوردار بودند (Hervey, 1929: 755). نقطه عطف قضایی این اصل، رأی دادگاه هلندی ۱۶۶۸ بود که توقیف کشتی‌های جنگی اسپانیا را غیرقانونی دانست (Popko, 2023: 56)^۴ و در پرونده اسکونر اکسچنج علیه مک‌فادن (۱۸۱۲)^۵ در آمریکا نیز مصونیت مطلق تأیید شد (Hervey, 1929: 755). با گسترش فعالیت‌های تجاری دولت‌ها در قرن بیستم، اصل مصونیت نسبی جایگزین مصونیت مطلق شد؛ بر اساس این نظریه، دولت‌ها در اعمال حاکمیتی^۶ مصونیت دارند اما در فعالیت‌های تجاری^۷ این مصونیت

1. Sovereign Immunity or State Immunity.

2. Judicial Immunity.

3. Execution Immunity.

۴. رأی دادگاه هلندی سال ۱۶۶۸ که توقیف کشتی‌های جنگی اسپانیا را غیرقانونی دانست، یکی از نخستین و مهم‌ترین آرای قضایی در زمینه مصونیت دولت به شمار می‌رود. این پرونده مربوط به توقیف سه کشتی جنگی اسپانیایی بود که به دلیل دعاوی خصوصی علیه پادشاه اسپانیا توقیف شده بودند. دادگاه هلندی اعلام کرد که این توقیف غیرقانونی است زیرا کشتی‌های جنگی دولتی نمی‌توانند به خاطر بدهی‌های شخصی یا دولتی توقیف شوند و این حکم پایه‌گذار اصل مصونیت مطلق دولت‌ها در حقوق بین‌الملل گردید (Popko, 2023: 56).

5. The Schooner Exchange v. McFaddon, 11 U.S. 116 (1812).

6. acta jure imperii.

7. acta jure gestionis.

محدود است (Salifu Bawah, 2019: 170). بسیاری از کشورها این نظریه را در قوانین داخلی خود پذیرفته‌اند، مانند قانون مصونیت دولت آمریکا ۱۹۷۶ و انگلستان ۱۹۷۸ (Xueliang Ji, 2023: 24-25). کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت (۱۹۷۲)^۱ و کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره مصونیت‌های قضایی دولت‌ها و اموال آن‌ها (۲۰۰۴)^۲ مصونیت را محدود به مواردی چون قراردادهای استخدامی، فعالیت‌های تجاری و دعاوی صدمات شخصی کردند. چنان که در کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد، ذیل ماده ۵ تصریح به مصونیت دولت‌ها تصریح و چنین مقرر شده است: «هر دولت در رابطه با خودش و اموالش از مورد قضاوت قرار گرفتن در محاکم سایر کشورها، در حدود مقررات این کنوانسیون مصون است». سپس استثنائات متعددی بر مصونیت دولت‌ها مطرح شده است که اعلام رضایت صریح دولت مبنی بر رسیدگی به دعا در دادگاه ملی دولت دیگر (ماده ۷)، دعاوی متقابل (ماده ۸)، دعاوی ناشی از معاملات تجاری (ماده ۱۰)، قراردادهای استخدامی (ماده ۱۱)، صدمات شخصی و خسارت به اموال (ماده ۱۲) و همچنین مالکیت، تصرف و استفاده از اموال (ماده ۱۳) از آن دست می‌باشند.

دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده‌هایی مانند *الآدسانی علیه انگلستان*^۳ بر تعادل میان حق دسترسی به دادگاه و مصونیت دولت تأکید کرده است (فیروزآبادیان و یادگاریان، ۱۴۰۴: ۱۰). همچنین دادگاه‌های کیفری بین‌المللی در پرونده‌هایی مانند *میلوشویچ*^۴ و *البشیر*^۵ مصونیت مقامات را در جرائم بین‌المللی محدود کرده‌اند (Needham, 2011: 219). این پژوهش به بررسی تطبیقی روند گذار از مصونیت مطلق به نسبی در کشورهای اسکاندیناوی (نروژ، دانمارک، سوئد و فنلاند) و خاورمیانه (امارات متحده عربی و ترکیه و ایران) می‌پردازد. کشورهای اسکاندیناوی پیش‌رو در پذیرش مصونیت نسبی بوده‌اند، درحالی که کشورهای

1. European Convention on State Immunity (Basle, 16 May 1972)

2. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (2004)

3. *Al-Adsani v. the United Kingdom* (Application no. 35763/97), European Court of Human Rights, Judgment of 21 November 2001.

4. *Prosecutor v. Slobodan Milošević* (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia - ICTY, Case No. IT-02-54)

5. *Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir* (International Criminal Court - ICC, Case No. ICC-02/05-01/09)

خاورمیانه این تحول را با تأخیر تجربه کرده‌اند. انتخاب این کشورها امکان مقایسه چهار نظام حقوقی متفاوت را فراهم می‌آورد: نظام حقوقی مدنی نوردیک، نظام حقوقی مدنی اروپایی، نظام مختلط اسلامی مدنی و نظام دوگانه ترکیبی از شریعت و کامن‌لا.

سؤال اصلی تحقیق این است که روند گذار از مصونیت مطلق به نسبی در این کشورها چگونه بوده است؟ نتایج می‌تواند به درک بهتر چالش‌های حقوقی بین‌المللی و ارائه راهکارهای هماهنگ کمک کند و الگویی برای مطالعات تطبیقی دیگر فراهم آورد.

۱. مصونیت دولت در کشورهای اسکاندیناوی

۱-۱. نروژ

پیش از ورود به مسئله مصونیت دولتی، باید خاطرنشان شد که نروژ به‌طور کلی از رویکرد دوگانه‌گرایی پیروی می‌کند. مطابق این رویکرد، حقوق بین‌الملل به‌طور خودکار پس از تصویب یک معاهده یا توافق‌نامه بخشی از حقوق داخلی نروژ نمی‌شود. بلکه باید به‌صورت صریح در قوانین داخلی ادغام شود تا دارای اثر حقوقی باشد (Nguyen-Duy, 2012).

در حقوق داخلی نروژ مصرحه قانونی خاصی راجع به مصونیت دولت وجود ندارد، اما اصول و قواعد مربوط به آن از طریق حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات بین‌المللی که نروژ به آن‌ها ملحق شده است، در دادگاه‌های نروژ اعمال می‌شوند. در این باره قانون میانجیگری و آیین دادرسی در اختلافات مدنی^۱ (۲۰۰۵) حائز اهمیت است که در بخش ۱-۲ چنین تصریح شده است که این قانون مشروط به محدودیت‌هایی است که در حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته شده یا در هر توافق‌نامه‌ای با یک دولت خارجی تصریح شده است. اتخاذ چنین رویکردی حاکی از احترام به تعهدات بین‌المللی و تضمین هماهنگی قوانین داخلی با قواعد بین‌المللی است (Lingaas, 2022: 13).

1. Act relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act).

نروژ تا سال ۲۰۰۶ کنوانسیون سازمان ملل متحد راجع به مصونیت نسبی دولت‌ها را تصویب نکرده بود و به کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت‌ها (۱۹۷۲)^۱ نیز ملحق نشده بود. از این رو، در سال ۲۰۰۴ و در زمان رسیدگی به پرونده مربوط به استخدام نیرو توسط یک سفارت خارجی در نروژ،^۲ دادگاه نروژی با اعمال نظریه مصونیت مطلق، دولت خارجی را مصون از رسیدگی در محاکم داخلی نروژ معرفی نمود (Motzfeldt Kravik, 2021: 439). نقطه عزیمت رویه قضایی نروژ از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی در سال ۲۰۱۵ در پرونده اخراج کارمند نروژی از سفارت آمریکا^۳ رقم خورد. در این پرونده دادگاه تجدیدنظر بورگارتینگ^۴ به ماده ۱۱ کنوانسیون ۲۰۰۴ که حاوی استثنائاتی بر مصونیت دولت‌ها در قراردادهای استخدامی است، استناد نمود (Motzfeldt Kravik, 2021: 443).

در پرونده دیگری، در سال ۲۰۲۰ رویه قضایی نروژ بار دیگر بر مصونیت نسبی تأکید ورزید.^۵ در این پرونده، شرکت خصوصی نروژی خواهان مطالبه خسارت ناشی از قرارداد فروش ملک به جمهوری غنا بود. خوانده با این ادعا که ملک موضوع دعوا قرار است در آینده تبدیل به سفارتخانه شود، بر ضرورت اعمال قاعده مصونیت تأکید داشت. اما از آنجایی که ملک در زمان وقوع معامله فاقد هرگونه وضعیت دیپلماتیک بود، دادگاه بدوی اسلو چنین تشخیص داد که انعقاد قرارداد خرید یک اقدام مربوط به حقوق خصوصی بوده و شامل مصونیت مطلق دولت نمی‌شود و با استناد به اصل مصونیت نسبی که شامل قراردادهای تجاری دولت‌ها نمی‌شود، ادعای مصونیت جمهوری غنا را رد کرد. در ۶ ژانویه ۲۰۲۱ دادگاه تجدیدنظر نیز استناد دولت غنا به مصونیت را رد و حکم دادگاه بدوی را ابرام نمود (Motzfeldt Kravik, 2021: 444). بنابراین چنان که هویدا است رویه قضایی نروژ با در نظر گرفتن کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل، از مصونیت مطلق به سوی مصونیت نسبی دولت‌ها حرکت نموده و آرای متعددی مستنداً به این کنوانسیون و استثنائات مندرج در

1. European Convention on State Immunity - Basel.

2. hr-2004-462-U.

3. "U.S. Embassy in Oslo - Dismissal of Employee - State Immunity"; HR-2015-00206-A, Norwegian Supreme Court (Høyesterett), 2015.

4. Borgarting lagmannsrett.

5. "Norwegian company v. Republic of Ghana - State Immunity and Commercial Transactions"

آن، به منظور ایجاد تعادل میان مصونیت دولت‌ها از یک سو و حفظ حقوق اشخاص و نهادهای خصوصی از سوی دیگر اصدار یافته است.

۲-۱. دانمارک

به‌طور کلی، دانمارک نیز مانند نروژ از جمله کشورهایی با رویکرد دوگانه‌انگاری (دوئالیسم)^۱ در حقوق بین‌الملل است. از منظر مصوبات قانونی، قانون اداره دادگستری دانمارک^۲ و همچنین قانون دانمارک در رابطه با کشتی‌های خارجی^۳ حاوی مقرراتی است که ارتباط نزدیکی با مصونیت دولت دارد. چنان‌که، بخش یک قانون اخیر به‌طور غیرمستقیم به مسئله مصونیت دولت‌ها می‌پردازد و تصریح می‌کند که کشتی‌های دولتی خارجی، بارهای آن‌ها و کشتی‌هایی که دولت‌های خارجی اداره می‌کنند، می‌توانند موضوع برخی دعاوی حقوقی مدنی قرار گیرند (Møller-Christensen and Kendal, 2021: 415). بخش دو بیان‌کننده مصونیت بعضی کشتی‌ها و محموله‌های دول خارجی از دعاوی مدنی در دادگاه‌های دانمارک است. موضوع اصلی بخش سه نیز تعیین معافیت‌های مربوط به ضبط و توقیف اموال به‌عنوان تضمین دعاوی حقوق مدنی (تأمین خواسته) است (Lov om fremmede statsskibe m.v. 1950: 2-3).

از منظر رویه قضایی، دانمارک در ابتدا طرفدار نظریه مصونیت مطلق دولت بود. این رویکرد در دعاوی توقیف کشتی شوروی در بندر کپنهاگ (۱۹۴۲)^۴ قابل ملاحظه است. در دعاوی مزبور، خواسته خواهان،^۵ توقیف یک کشتی متعلق به دولت شوروی بود که در بندر کپنهاگ پهلوی گرفته بود. در این پرونده ابتدا دادگاه بخش کپنهاگ و سپس دادگاه عالی شرقی^۶ درخواست توقیف کشتی را با این استدلال که کشتی موضوع دعوا متعلق به دولت خارجی است، رد کردند (Motzfeldt Kravik, 2021: 416).

1. Dualism

2. Danish Administration of Justice Act (2000).

3. The Danish International Register of Shipping Act.

4. U.1942.1002/101k.

5. Julius F. Schierbeck.

۶. در دانمارک، دادگاه عالی شرقی (Østre Landsret) و دادگاه عالی غربی (Vestre Landsret) به عنوان دادگاه‌های عالی این کشور عمل می‌کنند. اختیار قانونی هر دو واحد و شامل استیناف پرونده‌های مدنی و جنایی از دادگاه‌های محلی و رسیدگی بدوی به پرونده‌های مهم می‌باشد. اما مقر دادگاه عالی شرقی، کپنهاگ و حوزه صلاحیت شامل زیلانده، فونن، لولند، فالستر، بورنهم و جزایر فارو است، درحالی‌که حوزه صلاحیت دادگاه عالی غربی، شامل منطقه جوتلند و

نقطه عطف تغییر رویکرد دانمارک از مصونیت مطلق به سمت مصونیت نسبی را می‌توان در پرونده پیمانکار دانمارکی علیه سفارت چکسلواکی^۱ مشاهده کرد. این پرونده مربوط به یک پیمانکار دانمارکی است که علیه سفارت چکسلواکی در کپنهاگ شکایت کرده و الزام خوانده به پرداخت اجرت کارهای اضافی انجام شده برای سفارت را موضوع دعوا قرار داده بود. در ۲۸ اکتبر ۱۹۸۲، دادگاه عالی شرقی، دفاع سفارت مبنی بر مصونیت دولت را رد کرد و دیوان عالی این تصمیم دادگاه عالی شرقی را به این دلیل تأیید کرد که نه کنوانسیون وین درباره روابط دیپلماتیک (۱۹۶۱)^۲ و نه قواعد بین‌المللی سفارتخانه را از دعاوی قضایی معاف نمی‌کنند؛ به خصوص در مواردی که سفارتخانه وارد یک قرارداد خصوصی شده باشد.^۳

دادگاه‌های داخلی دانمارک در ادامه از همین روند پیروی نمودند؛ چنان که یک دهه بعد، در دعاوی افزایش اجاره‌بهای ساختمان سفارت فرانسه در دانمارک (۱۹۹۲)^۴ دادگاه عالی شرقی تا حدود زیادی به همین نتیجه رسید. این بار سفارت فرانسه قرارداد اجاره فضای اداری را با یک شرکت دانمارکی منعقد کرده بود. زمانی که سفیر فرانسه با خواسته افزایش اجاره‌بها توسط شرکت دانمارکی مخالفت کرد، دعاوی قضائی شروع شد و شرکت دانمارکی از سفارت فرانسه شکایت نمود. سفارت فرانسه، چنین استدلال کرد که این دعوا باید مطابق با قواعد بین‌المللی عرفی در مورد مصونیت دولت‌ها و اصول کنوانسیون وین رد شود. اما دادگاه عالی شرقی قرارداد اجاره را یک قرارداد خصوصی دانسته و بدین ترتیب دعاوی مطروحه را مشمول قاعده مصونیت دولت‌ها ندانست. دیوان عالی دانمارک نیز با همین استدلال حکم صادره از دادگاه عالی شرقی را تأیید نمود (Council of Europe, 2005: 2).

مقر آن ویبورگ است. باید خاطرنشان شد که هر دو دادگاه نقش مهمی در سیستم قضایی دانمارک دارند و به عنوان مراجع تجدیدنظر عمل می‌کنند. با این حال، دیوان عالی دانمارک (Supreme Court) بالاترین مرجع قضایی در کشور است.

1. U.1982.1128 H.

2. Vienna Convention on Diplomatic Relations.

3. Embassy of the Socialist Republic of Czechoslovakia v. Jens Nielsen Bygge-Entrepriser A/S, 1988, p. 82.

4. U. 1992.453 H.

یک پرونده مهم دیگر، یک سال بعد، در ۱۹۹۳ مطرح شد. در پرونده ساخت و ساز غیرمجاز سفارت ایتالیا در کپنهاگ^۱ دولت ایتالیا یک ملک در مرکز کپنهاگ خریداری کرد که به عنوان اقامتگاه خصوصی سفیر ایتالیا مورد استفاده قرار می گرفت. یک سند ثبت شده در دفتر رسمی ثبت املاک دانمارک وجود داشت که دولت ایتالیا را از ساخت هرگونه ساختمان اضافی در حیاط مجاور ملک همسایه بدون اجازه از مقامات شهر منع می کرد. پس از اینکه سفارت ایتالیا بدون اجازه و علی رغم اعتراض مالک ملک مجاور، یک گاراژ در حیاط ساخت، مالک ملک مجاور علیه سفارت ایتالیا در دادگاه منطقه اقامه دعوی کرد. سفارت ایتالیا به مصونیت دولتی استناد نموده و خواهان رد دعوا شد. دادگاه منطقه درخواست سفارت را پذیرفت و دعوا را با استناد به مصونیت مطلق رد کرد. اما این حکم در دادگاه عالی شرقی با استناد به رأی صادره در پرونده اجاره سفارت فرانسه در دانمارک^۲ نقض شد و بدین ترتیب دادگاه تجدیدنظر اجازه داد که دعوا علیه دولت ایتالیا ادامه یابد و مصونیت دولت را در این مورد نپذیرفت (Council of Europe, 1993: 90).

در سال ۱۹۹۹ نیز زمانی که یک شرکت خصوصی مسافرتی از سفارت پاکستان بابت عدم پرداخت هزینه بلیط هواپیما شکایت نمود،^۳ دادگاه عالی تأیید کرد که این یک موضوع خصوصی است و مشمول مصونیت نمی شود (Council of Europe, 2005: 4). بنابر آنچه گذشت، با اینکه دانمارک در سال ۲۰۰۶ کنوانسیون سازمان ملل را امضا کرده و تاکنون آن را تصویب ننموده است، اما دادگاه های این کشور نظریه مصونیت نسبی را پذیرفته و اعمال می کنند.

۳-۱. فنلاند

فنلاند نیز مانند دو کشور پیش گفته، رویکرد دوگانگی حقوق را در ارتباط با حقوق داخلی و حقوق بین الملل پذیرفته است. البته باید توجه داشت که در این کشور اگر مفاد یک معاهده یا تعهد بین المللی ماهیت قانونی داشته باشد (قوانین جدیدی را وضع کند یا قوانین موجود را تغییر دهد)، باید از طریق یک قانون مصوب

1. U.1993B.213.

2. U. 1992.453 H.

3. U.1999.939 H.

پارلمان به اجرا در آید، اما اگر مفاد آن تعهد بین‌المللی ماهیت قانونی نداشته باشد (مثلاً فقط جزئیات اجرایی را مشخص کند)، به صرف صدور یک فرمان دولتی (که نوعی مقررات اجرایی مادون سطح قانون است) قابلیت اجرا خواهد داشت؛ بنابراین در این حالت نیازی به تصویب قانون جدید توسط پارلمان نیست (Långström, 2021: 429).

فنلاند نیز کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد را هم امضا و هم تصویب کرده و از نظر سلسله مراتبی، مفاد کنوانسیونی که در فنلاند لازم‌الاجرا شده است با قوانین عادی هم‌عرض محسوب شده و به یک اندازه به وسیله محاکم و دستگاه‌های اجرایی رعایت می‌شود.

از منظر رویه قضائی، آرای معدودی حول محور مصونیت دولت صادر شده است. در این باره می‌توان به پرونده هیوسالا علیه ترکیه (۱۹۹۳)^۱ اشاره کرد که در آن دعوای غرامتی توسط یک مترجم-منشی استخدام شده در سفارت ترکیه در هلسینکی^۲ مطرح شده بود. در این پرونده، شخص مستخدم علیه سفارت ترکیه بابت جبران خسارت در خصوص فسخ غیرقانونی قرارداد کار و همچنین دستمزدهای پرداخت نشده اقامه دعوا نمود. دادگاه بدوی با استناد به مصونیت دولتی خوانده (ترکیه)، پرونده را رد کرد. دادگاه استیناف و دیوان عالی نیز این نظر را تصدیق نمودند. دیوان در تصمیم خود تصریح نمود که هنگام در نظر گرفتن اینکه یک فعالیت معین به کدام یک از دو دسته حاکمیتی یا تصدی‌گری تعلق دارد، باید علاوه بر ماهیت حقوقی فعالیت، به هدف واقعی آن توجه کرد. مرجع مزبور همچنین به کنوانسیون اروپایی راجع به مصونیت دولت‌ها (کنوانسیون بازل)^۳ اشاره کرد که اگرچه که فنلاند به آن ملحق نشده بود اما مفاد آن به‌عنوان منبعی در شناسایی محتوای حقوق بین‌الملل عرفی موجود در نظر گرفته می‌شد.

دیوان اظهار داشت که وقتی یک نهاد دیپلماتیک کارفرما باشد، صرف‌نظر از این کنوانسیون، حداقل در اختلافات استخدامی که با کار رسمی مأموریت‌های واجد عنصر دولتی ارتباط نزدیکی دارند، می‌توان به مصونیت دولتی در مقابل دادگاه‌ها استناد کرد. در نتیجه ترکیه از مصونیت قضایی برخوردار گردید و

1. Heusala v Türkiye.

2. Helsinki

3. European Convention on State Immunity (Basel Convention) of 1972.

دادگاه‌های فنلاند فاقد صلاحیت رسیدگی به این پرونده شناخته شدند (Ryngaert and Siccama, 2018: 6).

دومین پرونده، دعوای شرکت ایکس علیه فدراسیون روسیه (۲۰۰۷)^۱ است. در این پرونده یک کارآفرین فنلاندی علیه فدراسیون روسیه شکایت کرده و خواستار پرداخت مبالغ مندرج در اوراق قرضه‌ای بود که در اختیار داشت و وزارت انرژی هسته‌ای روسیه آن‌ها را تضمین کرده بود. با اینکه دادگاه بدوی و دادگاه تجدیدنظر موضع اتخاذی در پرونده ۱۹۹۳ تکرار کردند، اما دیوان عالی فنلاند موضوع دعوا را یک معامله تجاری در چهارچوب حقوق خصوصی تشخیص داد که دولت می‌تواند به رسیدگی به دعوای ناشی از آن در دادگاه خارجی رضایت دهد. بنابراین فنلاند در این پرونده از مصونیت مطلق فاصله گرفت (Långström, 2021: 430).

پرونده دیگری در سال ۲۰۱۹ با عنوان درخواست تجدیدنظر فدراسیون روسیه در مورد توقیف اموال^۲ توسط فدراسیون روسیه علیه فنلاند مطرح شد. موضوع از این قرار بود که اداره اجرای احکام هلسینکی سرمایه سهام شرکت واتونیمنکاتو^۳ متعلق به فدراسیون روسیه را توقیف کرده بود. این توقیف به دلیل عدم پرداخت مالیات مربوط به سود سرمایه حاصل از مبادله دو ملک واقع در فنلاند به مبلغ سه میلیون یورو توسط روسیه انجام شده بود. روسیه خواستار لغو اقدام اجرایی شد، با این استدلال که بدهکار یک دولت خارجی است که به اقدام اجرایی رضایت نداده و همچنین اموال دول خارجی قابل توقیف نیست. دادگاه بدوی دفاع خوانده را با این استدلال که فنلاند قانون خاصی در مورد مصونیت قضایی دولت‌ها یا اموال آن‌ها ندارد و مصونیت دولتی در مورد فعالیت‌های تجاری دولت خارجی در فنلاند اعمال نمی‌شود، رد نمود. همچنین دادگاه با استناد به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد تصریح کرد که یک دولت خارجی تا جایی که اقدامات منشأ دعوا مربوط به اموال آن دولت خارجی، واقع در فنلاند و مورد استفاده برای اهداف تجاری باشد، نمی‌تواند به مصونیت قضایی استناد کند (Långström, 2021: 432).

1. X Ltd v Russian Federation.

2. Russian Federation, Foreclosure appeal.

3. Vattuniemenkatu 21.

بنابر آنچه گذشت، می‌توان نتیجه گرفت که فنلاند در حال حاضر رویکرد مصونیت نسبی را پذیرفته است و دادگاه‌های فنلاند برای فعالیت‌های حاکمیتی دولت قائل به مصونیت قضائی و اجرایی هستند، درحالی‌که برای فعالیت‌های تجاری یا خصوصی، مصونیت محدود وجود دارد.

۴-۱. سوئد

سوئد نیز مانند بسیاری از کشورهای دیگر طی دهه‌های اخیر تحولات قابل توجهی را در زمینه مصونیت تجربه کرده و رویکرد خود را از مصونیت مطلق به سمت مصونیت نسبی تغییر داده است. این کشور قانون جامعی در مورد مصونیت دولتی ندارد اما از دو منظر پذیرش مسئله مصونیت دولت‌ها در نظام حقوقی آن ملحوظ می‌نماید. اولی قانون مربوط به کشتی‌های متعلق به دولت‌های خارجی و سایر موارد (۱۹۳۸)^۱ است که در راستای رعایت کنوانسیون بروکسل در مورد کشتی‌های دولتی (۱۹۲۹)^۲ به تصویب رسیده است. طبق ماده ۳ کنوانسیون بروکسل،^۳ کشتی‌های دولتی به دو نوع تقسیم می‌شوند، کشتی‌های مورد استفاده برای اهداف غیرتجاری (مانند کشتی‌های جنگ) و کشتی‌های مورد استفاده برای اهداف تجاری (Hobér, 2023:)

1. Act on Foreign State-Owned Ships and Other Matters (1938:470).

2. Brussels Convention for the Unification of Certain Rules Relating to the Immunity of State-Owned Ships (1929).

3. 1. The provisions of the two preceding Articles shall not apply to ships of war, State owned yachts, patrol vessels, hospital ships, fleet auxiliaries, supply ships and other vessels owned or operated by a State and employed exclusively at the time when the cause of action arises on Government and non-commercial service, and such ships shall not be subject to seizure, arrest or detention by any legal process, nor to any proceedings in rem.

Nevertheless, claimants shall have the right to proceed before the appropriate Courts of the State which owns or operates the ship in the following cases:

1. Claims in respect of collision or other accidents of navigation;

2. Claims in respect of salvage or in the nature of salvage and in respect of general average;

3. Claims in respect of repairs, supplies or other contracts relating to the ship; and the State shall not be entitled to rely upon any immunity as a defence.

+ 2. The same rules shall apply to State-owned cargoes carried on board any of the abovementioned ships.

+ 3. State-owned cargoes carried on board merchant ships for Government and non-commercial purposes shall not be subject to seizure, arrest or detention by any legal process nor any proceedings in rem.

Nevertheless, claims in respect of collisions and nautical accidents, claims in respect of salvage or in the nature of salvage and in respect of general average, as well as claims in respect of contracts relating to such cargoes, may be brought before the Court which has jurisdiction in virtue of Article 2.

705). کشتی‌های دولتی که برای اهداف غیرتجاری استفاده می‌شوند (مانند کشتی‌های جنگی) عموماً از مصونیت گسترده‌ای برخوردارند. اما آن دسته از کشتی‌های دولتی که برای اهداف تجاری مورد استفاده قرار می‌گیرند مصونیت محدودتری دارند. کشتی‌های گروه اخیر، مخصوصاً در اقدامات مربوط به فعالیت‌های تجاری آن‌ها، می‌توانند در دادگاه‌های خارجی مورد پیگیری و تعقیب قانونی قرار گیرند (Cara North & Others, 2020: 348).

از منظر دیگر، این کشور در سال ۲۰۰۹ کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد را تصویب نموده است. لذا هم‌اکنون مراجع قضائی سوئد به‌طور فزاینده‌ای به این کنوانسیون، به‌عنوان بیان‌کننده حقوق بین‌الملل عرفی استناد می‌کنند (United Nations, 2004).

از منظر رویه قضائی تا اواخر قرن بیستم، سوئد همانند بسیاری از کشورهای دیگر، اصل مصونیت مطلق دولتی را دنبال می‌کرد. این رویکرد به‌طور مشخص در پرونده شارنت (۱۹۴۲)^۱ مورد تأیید دادگاه عالی سوئد قرار گرفت. این پرونده مربوط به توقیف ده کشتی بود که توسط دولت نروژ مصادره و به دولت بریتانیا اجاره داده شده بودند. دادگاه عالی سوئد اصل مصونیت مطلق دولتی را اعمال و اعلام داشت که «اصل مصونیت دولتی بدون هیچ‌گونه تعدیل یا با تعدیلات جزئی توسط اکثر کشورها، ازجمله کشورهای بزرگ و از منظر فرهنگی پیشرفته که به سوئد نزدیک هستند، مانند آلمان، فرانسه، بریتانیا و همچنین ایالات متحده به رسمیت شناخته شده است. با توجه به اهمیت این مسئله برای تجارت بین‌المللی، نمی‌توان فرض کرد که حقوق سوئد موضع متفاوتی در مورد اصل مصونیت مطلق (دولتی) دارد» (Hobér, 2021: 16). این رأی نشان می‌دهد که دادگاه عالی سوئد در آن زمان معتقد بود که حقوق سوئد باید با تحولات حقوقی در کشورهای مشابه از منظر سیاسی، قانون‌گذاری و فرهنگی هماهنگ باشد. پرونده دیگری که در این دوره به مصونیت مطلق توجه داشت، دعوای کارین بکمن و آکه بکمن علیه جمهوری خلق چین^۲، حول موضوع خرید یک

1. The Charente.

2. Carin Beckman and Åke Beckman v People's Republic of China.

ساختمان سفارتخانه در استکهلم توسط دولت چین، در سال ۱۹۵۷ بود (International Law Reports, 24, 1961: 222).

از سال ۱۹۹۹، رویه قضایی سوئد به تدریج به سمت پذیرش مصونیت نسبی حرکت کرد. این تغییر رویکرد در چندین پرونده کلیدی قابل مشاهده است. اولین پرونده، دعوای شهرداری وستروس علیه جمهوری ایسلند^۱ است. در این پرونده شهرداری وستراس (سوئد) و جمهوری ایسلند طرفین دعوی بودند و دعوا مربوط به یک قرارداد بین وزارت آموزش و فرهنگ ایسلند و مقامات محلی مسئول مدارس در منطقه وستراس^۲ سوئد بود. طبق این قرارداد، مقامات محلی متعهد شده بودند به دانشجویان ایسلندی پرواز را آموزش دهند و ایسلند نیز متعهد شده بود، هزینه‌های احتمالی این آموزش را که توسط دولت سوئد پوشش داده نمی‌شد، پرداخت کند. زمانی که ایسلند از پرداخت خودداری و ادعا کرد دولت سوئد باید پرداخت نماید، اختلاف حقوقی شروع شد. در نهایت دادگاه عالی سوئد در سال ۱۹۹۹ قائل به مصونیت قضائی ایسلند شد. این رأی با انتقاداتی مواجه گردید، زیرا با توجه به ماهیت و هدف قرارداد و همچنین قصد طرفین، انتظار می‌رفت که دادگاه مصونیت را رد کند. آنچه حائز اهمیت است اینکه دادگاه اصل مصونیت نسبی را به رسمیت شناخت و به آن اشاره نمود اما در نهایت با توجه به ماهیت عمومی موضوع قرارداد و ارتباط آن با یک توافقنامه بین‌دولتی، قرارداد را یک عمل حاکمیتی تلقی و به مصونیت ایسلند رأی صادر کرد (Hobér, 2023: 707).

دومین پرونده، دعوای انجمن مسکن شماره ۱۳ علیه پادشاهی بلژیک (۲۰۰۹)^۳ است. این پرونده مربوط به یک قرارداد اجاره بین تعاونی مسکن و دولت بلژیک برای یک آپارتمان بود که قرار بود بخشی از سفارت بلژیک باشد. طبق یکی از پیوست‌های قرارداد، دولت بلژیک متعهد شده بود آپارتمان را بازسازی نموده و هزینه‌های آن را بپردازد. در این پرونده دادگاه عالی سوئد مصونیت دولت بلژیک را رد کرد. در این رأی، دادگاه عالی به کنوانسیون سال ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد استناد و اعلام نمود که رویکرد این کنوانسیون با رویکردی که سوئد آماده پذیرش آن است، مطابقت دارد (Hobér, 2021: 18).

1. Västerås kommun v. Republic Iceland.

2. Västerås

3. Bostadsrättsföreningen x 13 v. Kingdom of Belgium.

پرونده دیگر، دعوی سدلمایر علیه فدراسیون روسیه (۲۰۱۱)^۱ است. این پرونده مربوط به اجرای رأی دادگاه سوئد مبنی بر ضرورت پرداخت هزینه‌های دادرسی پرداخت شده توسط خواهان در پرونده اعتراض به رأی داوری صادره علیه دولت روسیه بود. در این پرونده نیز دادگاه عالی سوئد مصونیت روسیه را رد کرد. دادگاه در این رأی به کنوانسیون سازمان ملل متحد ۲۰۰۴ استناد کرد و اعلام داشت که این کنوانسیون باید به‌عنوان منبع و مرجع اصلی و اساسی که هم‌اکنون توسط بسیاری از کشورها پذیرفته شده، مورد توجه قرار گیرد؛ لذا اجرای رأی باید حداقل در مورد برخی اموال، یعنی اموالی که برای اهدافی غیر از اهداف دولتی غیرتجاری استفاده می‌شود، محقق گردد (Wrangle, 2012: 347).

نهایتاً پرونده گروه آسکوم و دیگران علیه جمهوری قزاقستان و بانک ملی قزاقستان (۲۰۲۱)^۲ در این باره قابل توجه است. این پرونده مربوط به اجرای یک رأی داوری سرمایه‌گذاری علیه قزاقستان بود. سرمایه‌گذار به دنبال اجرای رأی علیه برخی از دارایی‌های نگهداری شده یا متعلق به بانک ملی قزاقستان بود. دادگاه در این رأی، یک آزمون دو مرحله‌ای برای تعیین مصونیت اموال بانک مرکزی ارائه کرد: اول اینکه آیا اموال برای اهداف سیاست پولی استفاده می‌شود؟ دوم آنکه اگر پاسخ به سؤال نخست منفی است، آیا اموال برای اهداف دولتی غیرتجاری به کار می‌رود؟ دادگاه به این نتیجه رسید که اموال مورد نظر نه برای اهداف سیاست پولی استفاده می‌شود و نه ارتباط مشخص و روشنی با اهداف حاکمیتی دارد؛ بنابراین، دادگاه مصونیت را رد کرد (International Law Reports, 2021: 413).

چنان که در بالا توضیح داده شد، در پرونده بلژیک در سال ۲۰۰۹، دادگاه عالی سوئد به صراحت اعلام کرد که رویکرد کنوانسیون ۲۰۰۴ با رویکردی که سوئد آماده پذیرش آن است، مطابقت دارد. ابراز چنین رویکردی حکایت از تمایل محاکم ملی سوئد در تطابق آرای ایشان با موازین بین‌المللی دارد. بنابراین دادگاه‌های سوئد اکنون قادرند در موارد خاص و با رعایت اصول مصونیت نسبی، علیه دولت‌های خارجی

1. Sedelmayer v. Russian Federation.

2. Ascom Group SA et al. v. the Republic of Kazakhstan and the National Bank of Kazakhstan.

حکم صادر کنند. این تحول، توازن بیشتری بین حقوق دولت‌ها و حقوق افراد ایجاد کرده و به بهبود اجرای عدالت در سیستم قضایی سوئد کمک نموده است.

۲. مصونیت دولت در کشورهای منتخب خاورمیانه

۲-۱. امارات متحده عربی

نظام حقوقی امارات متحده عربی ساختاری دوگانه دارد. نظام قضایی فدرال (تحت کنترل دیوان عالی فدرال) و دپارتمان‌های قضایی محلی در سطح دولت محلی (Alsuwaidi et al, 2020: 2). مواد ۹۴ تا ۱۰۹ قانون اساسی امارات متحده عربی به‌طور کلی این دو سیستم را تنظیم می‌کند، اما جزئیات برخی از اصول به صلاحدید مقامات قضایی محلی واگذار شده است.^۱ لازم به ذکر است نظام حقوقی امارات بر اساس قانون مدنی شکل گرفته و احکام دادگاه‌های عالی الزام‌آور نمی‌باشند و عموماً فقط به‌عنوان نقطه مرجع مورد استفاده قرار می‌گیرند (Bälz 2021: 3). ازاین‌رو تصمیم نهایی در هر پرونده به صلاحدید قاضی رسیدگی‌کننده خواهد بود. علاوه بر این، امارات دارای مناطق آزاد با قوانین خاص خود است که مرکز مالی بین‌المللی دبی^۲ و بازار جهانی ابوظبی^۳ که سیستم‌های حقوقی کامن‌لا را اعمال می‌کنند.

در خصوص مصونیت دولت، امارات متحده عربی موضع قابل توجهی دارد. در این کشور هیچ‌گونه مصونیتی از دادرسی‌های مدنی برای نهادهای دولتی خارجی پیش‌بینی نشده است. ماده ۴۱ قانون اساسی امارات صراحتاً مقرر می‌دارد که هر شخص حق دارد شکایات خود را به مراجع ذی‌صلاح ازجمله مراجع قضایی تقدیم نماید (Walker, Thadani & Lamce, 2021: 7).

در خصوص اجرای احکام، هیچ قانونی مبنی بر مصونیت نهادهای دولتی خارجی وجود ندارد. لذا محکوم‌له می‌تواند احکام را علیه دارایی‌های دول خارجی اجرا کند، مگر اینکه معاهده‌ای بین امارات متحده

۱. ابوظبی، دبی و رأس‌الخیمه نظام قضایی مستقل از سیستم دادگاه فدرال دارند و بنابراین تحت نظارت دیوان عالی امارات متحده عربی نیستند. از سوی دیگر امیرنشین‌های شارجه، عجمان، فجیره و ام‌القیوین از سیستم قضایی فدرال پیروی می‌کنند (Alsuwaidi et al., 2020: 2).

2. Dubai International Financial Centre (DIFC).

3. Abu Dhabi Global Market (ADGM).

عربی و دولت خارجی منعقد شده باشد که در آن به گونه‌ای دیگر مقرر شده باشد (Walker, Thadani & Lamce, 2021: 7).

باید خاطرنشان شد که امارات متحده عربی عضو سه کنوانسیون مرتبط با مصونیت یعنی کنوانسیون نیویورک،^۱ کنوانسیون عربی همکاری قضایی (کنوانسیون ریاض)،^۲ موافقت‌نامه اجرای احکام، نمایندگی‌ها و اطلاعیه‌های قضایی در شورای همکاری خلیج فارس عربی^۳ است (Walker, Thadani & Lamce, 2021: 8). اگرچه این کنوانسیون‌ها مستقیماً به موضوع مصونیت دولت نمی‌پردازند، اما در مواردی که آرای داوری یا احکام قضایی علیه دولت‌ها صادر می‌شود، می‌توانند بر نحوه اعمال مصونیت دولت مؤثر باشند. همچنین این کشور رویه‌های داخلی خاصی را در رابطه با داوری و دعاوی علیه نهادهای دولتی تدوین کرده است؛ چنان که هر توافقنامه داوری که یک اداره دولتی امارات در آن مشارکت داشته باشد، طبق تصمیم شورای وزیران شماره ۴۰۶/۲۰۰۳، مستلزم بررسی توسط وزارت دادگستری و تأیید توسط شورای وزیران است (Baker McKenzie and IFSWF, 2023: 4). این الزام بیانگر احتیاط دولت امارات در موضوع واگذاری اختلافات دولتی به داوری است.^۴

لازم به ذکر است که امارات متحده عربی تاکنون به کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد مصونیت قضایی دولت‌ها و اموال آن‌ها (۲۰۰۴) نپیوسته است. عدم الحاق امارات به این کنوانسیون نشان می‌دهد که این کشور ترجیح می‌دهد رویکرد خود نسبت به مصونیت دولت را به تدریج و از طریق رویه قضایی داخلی توسعه دهد. با این حال، عضویت امارات در سایر معاهدات فوق‌الذکر نشان دهنده تلاش این کشور برای همگامی با استانداردهای بین‌المللی در زمینه حقوق بین‌الملل خصوصی و تجاری است.

1. The New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (1958).
2. The Arab Convention on Judicial Co-operation (Riyadh Convention) (1983).
3. Agreement of Execution of Judgments, Delegations and Judicial Notification in the Arab Gulf Co-operation Council (GCC Treaty) (1996).

۴. همچنین باید توجه داشت که امیرنشین‌های مختلف ممکن است الزامات اضافی خاص خود را داشته باشند، به عنوان مثال، دبی مقررات ویژه‌ای در این زمینه اعمال می‌کند که تشریفات بیشتری را می‌طلبد.

نکته قابل توجه دیگر در نظام حقوقی امارات این است که طبق قوانین فدرال امارات، برخلاف بسیاری از کشورها، حتی در صورت وجود توافق داوری یا رضایت کتبی برای اجرا، مصونیت از اجرا همچنان ممکن است قابل استناد باشد (Baker McKenzie and IFSWF, 2023: 5). باین حال، باید توجه داشت که دادگاه‌های مناطق آزاد مالی امارات، به‌ویژه مرکز مالی بین‌المللی دبی، رویکرد متفاوتی را در پیش گرفته‌اند و تمایل بیشتری به پذیرش چشم‌پوشی از مصونیت دولتی در قراردادهای نشان داده‌اند.

از منظر رویه قضائی، پرونده شرکت نفت فال علیه اداره برق و آب شارجه^۱ مطروحه در دادگاه مرکز مالی بین‌المللی دبی نقطه عطفی در زمینه مصونیت نسبی محسوب می‌شود. در این پرونده، شرکت نفت فال خواستار اجرای حکمی به ارزش بیش از ۳۰۰ میلیون دلار به اضافه بهره قابل توجه علیه اداره برق و آب شارجه (یک نهاد حاکمیتی و دولتی) بود. اداره برق و آب شارجه با استناد به مصونیت دولتی و سیاست عمومی، با اجرای حکم مخالفت کرد. دادگاه استدلال شرکت نفت فال را پذیرفت که اصل مصونیت دولتی نمی‌تواند توسط اداره برق و آب شارجه مورد استناد قرار گیرد، زیرا معامله‌ای که منجر به اختلاف شده ماهیتی تجاری داشته است (Fal Oil v. SEWA, 2021, paras. 118-120).

همچنین در پرونده شرکت پرل پترولیوم و دیگران علیه دولت منطقه‌ای کردستان عراق،^۲ دادگاه مرکز مالی بین‌المللی دبی تصمیمی مهم اتخاذ کرد. در این پرونده، دادگاه انصراف از مصونیت حاکمیتی را که در قرارداد گنجانده شده بود، به رسمیت شناخت. این رویکرد، همراه با سایر احکام مشابه، بیانگر آن است که دادگاه‌های امارات، به‌ویژه در مناطق آزاد مالی، تفسیر محدودی از اصل مصونیت دولت دارند و بیشتر بر ماهیت تجاری معامله تمرکز می‌کنند تا هویت دولتی یکی از طرفین یا اهداف مورد ادعای آن طرف (Pearl v. Petroleum v. KRG, 2017: paras. 64(b)-(c), 35-36).

در مجموع، امارات متحده عربی نیز مانند سایر کشورهای مورد مطالعه به سمت پذیرش مصونیت نسبی دولت در حرکت بوده است. اما تحول رویکرد امارات نسبت به مصونیت دولت در مقایسه با برخی نظام‌های

1. Fal Oil Company v Sharjah Electricity and Water Authority.

2. Pearl Petroleum Company Limited & Others v The Kurdistan Regional Government of Iraq.

حقوقی دیگر، نسبتاً کند بوده است. درحالی که دادگاه‌های امارات تا اوایل قرن بیست و یکم عمدتاً به اصل مصونیت مطلق پایبند بوده‌اند، تنها در سال‌های اخیر و با توسعه مناطق آزاد با نظام‌های حقوقی مدرن‌تر، گرایش به سمت پذیرش مصونیت نسبی افزایش یافته است. این روند تدریجی، هرچند با تأخیر زمانی، نشان‌دهنده تأثیر عواملی چون جهانی شدن، گسترش روابط تجاری بین‌المللی و تلاش امارات برای تبدیل شدن به مرکزی برای تجارت و داوری بین‌المللی است.

۲-۲. ترکیه

سیستم حقوق مدنی ترکیه بر اساس مدل سوئیسی شکل گرفته است. بررسی رویکرد ترکیه به عنوان پلی میان اروپا و خاورمیانه می‌تواند به درک عمیق‌تری از چگونگی تعامل سیستم‌های حقوقی متفاوت با تحولات حقوق بین‌الملل از جمله مقوله مصونیت دولت منتج شود.

از نظر تاریخی باید توجه داشت که در دوران امپراتوری عثمانی، نظام کاپیتولاسیون حاکم بود که به موجب آن، اتباع دولت‌های اروپایی از صلاحیت دادگاه‌های عثمانی مستثنا بودند و دعاوی مربوط به آن‌ها در دادگاه‌های کنسولی مورد رسیدگی قرار می‌گرفت. در چنین نظامی که حتی اشخاص خارجی از صلاحیت قضایی معاف بودند، مسئله مصونیت دولت خارجی اساساً مطرح نمی‌شد. این وضعیت تا سال ۱۹۱۴ که عثمانی کاپیتولاسیون‌ها را به صورت یک‌جانبه لغو کرد ادامه داشت، اما عملاً تا انعقاد معاهده لوزان^۱ در سال ۱۹۲۳، دادگاه‌های کنسولی به کار خود ادامه دادند (Akyılmaz, 2014: 19).

تا پیش از تصویب قانون حقوق بین‌الملل خصوصی و آیین دادرسی مدنی بین‌المللی شماره ۲۶۷۵ (۱۹۸۲)، دیوان عالی ترکیه به‌طور کلی نظریه مصونیت مطلق را می‌پذیرفت که در آرای متعدد صادره در این باره قابل مشاهده است (Kök, 2012: 4). به عنوان مثال، در رأی شماره ۱۹۴۷/۱۰۷۶ مورخ ۱۹۴۷،^۳ شعبه چهارم دیوان عالی ترکیه با استناد به اصل استقلال دولت‌ها^۴ اعلام کرد که دادگاه‌های ترکیه صلاحیت رسیدگی به

1. Treaty of Lausanne

2. Act on Private International and Procedural Law.

3. Docket No: 1947/390, Decree No: 1947/1076.

4. The independence of the state's principle.

دعوی علیه خزانه‌داری انگلستان را ندارند (Gündüz, 1984: 297). در پرونده دیگری در سال ۱۹۵۰،^۱ دیوان عالی این کشور به دولت هند مصونیت اعطا و چنین اعلام نمود که رسیدگی به دعاوی علیه دولت خارجی حتی در امور حقوق خصوصی منوط به رضایت آن دولت است (Ibid: 298).

در پرونده دعوی علیه ایالات متحده آمریکا ناشی از نقض ادعایی یک قرارداد ساخت و ساز،^۲ مطروحه در سال ۱۹۶۸ دیوان عالی ترکیه با استناد به اصل مصونیت مطلق، به آمریکا مصونیت اعطا کرد. دیوان در استدلال خود اعلام نمود که دادگاه‌های ترکیه نمی‌توانند صلاحیت قضایی خود را بر دولت خارجی اعمال کنند، مگر آنکه توافق صریحی بین دولت‌های مربوطه وجود داشته باشد یا دولت خارجی صراحتاً به صلاحیت دادگاه‌های ترکیه رضایت دهد. در غیر این صورت، مسئله محاکمه دولت خارجی باید طبق اصول حقوق بین‌الملل حل و فصل شود که دولت محل دادگاه را ملزم می‌کند تا هیچ صلاحیتی بر دولت خارجی اعمال ننماید (Gökçe, 2018: 1473).

نقطه عطف در رویه قضایی ترکیه، تصویب قانون حقوق بین‌الملل خصوصی و آئین دادرسی شماره ۲۶۷۵ در سال ۱۹۸۲ است. ماده ۳۳ این قانون مقرر کرد که مصونیت دولت در اعمال خصوصی دولت‌های خارجی قابل شناسایی نیست. این ماده به وضوح نظریه مصونیت محدود را پذیرفته و تنها برای اعمال حاکمیتی قائل به مصونیت دولت‌های خارجی است. پس از تصویب قانون مذکور، رویه قضایی ترکیه نیز به سمت پذیرش نظریه مصونیت محدود حرکت نمود. چنان که در رأی شماره ۱۹۸۷/۷۳۷۳ مورخ ۱۲ اکتبر ۱۹۸۷^۳ که مربوط به تصادم یک قایق تهاجمی ترکیه با یک ناو جنگی شوروی سابق بود شعبه چهارم دیوان عالی ضمن تشریح تحول دکترین مصونیت از مطلق به محدود، چنین اعلام کرد که پس از تصویب قانون جدید، رسیدگی به دعاوی ناشی از اعمال خصوصی دولت‌های خارجی در صلاحیت دادگاه‌های داخلی است (Gündüz, 2003: 588-590). اما در برخی پرونده‌ها همچنان نظریه مصونیت مطلق مورد توجه قضات این کشور قرار گرفته است. به عنوان مثال، در پرونده مربوط به جنگ ایران و عراق، کشور اخیر نفت کشی را که حامل نفت

1. Docket No: 1950/5402, Decree No: 1950/5064.

2. Docket No: 1968/630, Decree No: 1968/9285.

3. Docket No: 1987/7309, Decree No: 1987/7373.

به ترکیه بود در خلیج فارس بمباران کرد. در پی این حادثه، شخص آسیب دیده، علیه دولت عراق در دادگاه‌های ترکیه اقامه دعوا و مطالبه غرامت مادی و معنوی نمود. دادگاه تجدیدنظر چهارم هیئت حقوقی ترکیه^۱ این دادخواست را به دلیل اینکه عمل بمباران یک اقدام حاکمیتی تلقی می‌شود رد و به دولت عراق مصونیت قضایی اعطا نمود (Çelikel, 2000: 567).

در رویه قضایی ترکیه پس از پذیرش دکترین مصونیت محدود، دو معیار اصلی برای تشخیص ماهیت حقوق خصوصی یک عمل به کار می‌رود:

۱. معیار شخص خصوصی: دادگاه‌ها بررسی می‌کنند که آیا عمل مورد نظر، عملی است که یک شخص خصوصی نیز می‌تواند انجام دهد. اگر چنین باشد، دولت با انجام آن عمل در موقعیتی برابر با فرد خصوصی قرار می‌گیرد و پیامدهای آن را می‌پذیرد؛

۲. معیار هدف: دادگاه‌های ترکیه علاوه بر ماهیت عمل، به هدف آن نیز توجه دارند. به‌ویژه در مواردی که اعمال حاکمیتی مطرح است، هدف عمل به اندازه ماهیت آن اهمیت دارد. برای مثال، در پرونده صدور ویزا برای کارگران بین ترکیه و آلمان،^۲ دیوان عالی ترکیه اعلام کرد که صدور ویزا یک عمل حاکمیتی است و به دولت آلمان مصونیت اعطا کرد، زیرا ویزا مجوزی سیاسی است که توسط کنسولگری‌ها صادر می‌شود و رد یا عدم بررسی آن از اعمال حاکمیتی محسوب می‌شود (Gökçe, 2018: 1486-1487).

۳. در سال ۲۰۰۷، قانون جدید حقوق بین‌الملل خصوصی و آیین دادرسی (شماره ۵۷۱۸)^۳ جایگزین قانون قبلی شد و ماده ۴۹ آن مفاد ماده ۳۳ قانون سابق را تکرار کرد. در پرونده‌ای در سال ۲۰۰۹،^۴ شعبه ششم دیوان عالی اعلام کرد که قرارداد اجاره‌ای که توسط سفارت آمریکا منعقد شده، ماهیتی

1. The Fourth Civil Chamber of the Turkish Court of Appeals (Case No. 5190/1985, Decision No. 2436/1986, dated 17 March 1986)

2. Docket No: 2013/10023, Decree No: 2013/13933.

3. The Turkish International Private and Procedural Law (Act No. 5718).

4. Docket No: 2009/10643, Decree No: 2009/10361.

خصوصی دارد و مشمول مصونیت نیست، زیرا محل اجاره شده برای اقامت کارکنان سفارت است و نه سفارتخانه یا اقامتگاه سفیر (Gökçe, 2018: 1486).

پرونده مهم دیگری مربوط به قرارداد خدمات پزشکی بین داروخانه‌های ترکیه و جمهوری ترک قبرس شمالی است.^۱ دادگاه تجدیدنظر اعلام کرد که بازپرداخت هزینه‌های دارویی ماهیت حقوق خصوصی دارد؛ حتی اگر ناشی از توافق بین دو دولت باشد. سفارتخانه‌ها می‌توانند معاملات خصوصی انجام دهند و مسئولیت ناشی از آن مستقیماً متوجه دولت نماینده است (Gökçe, 2018: 1482). بنابراین در حقوق ترکیه حرکت تدریجی به سمت پذیرش نظریه مصونیت نسبی دولت‌ها مشهود است، اگرچه در مواردی مانند اعمال نظامی یا کشتی‌های جنگی، دادگاه‌ها همچنان مصونیت مطلق را ترجیح می‌دهند که مورد انتقاد برخی حقوقدانان است.^۱ علل تغییر رویکرد ترکیه از مصونیت مطلق به مصونیت محدود را باید در تحولات اقتصادی و سیاسی دهه ۱۹۸۰ جستجو کرد. در این دوره، ترکیه شاهد تغییرات اساسی اجتماعی و اقتصادی بود؛ دولتهایی که در دهه ۱۹۸۰ به قدرت رسیدند، سیاست‌های لیبرال در نظام‌های اقتصادی و حقوقی ترکیه را تشویق و ترویج کردند. ترکیه از یک اقتصاد بسته و کنترل‌شده به اقتصادی که در آن بازارها نقش عمده‌ای در تخصیص منابع داشتند، تغییر وضعیت داد. در این راستا، حفظ دکترین مصونیت مطلق می‌توانست مانعی برای عملیات کارآمد بازارهای آن باشد، زیرا انتظار از یک طرف برای انجام تجارت با طرف دیگر که نمی‌تواند در دادگاه‌های کشور طرف اول احضار شود؛ یعنی یک دولت منصفانه نخواهد بود.

۲-۳. ایران

حقوق داخلی ایران نیز مانند سایر کشورهای مورد مطالعه، در ارتباط با حقوق بین‌الملل به حقوق داخلی، رویکرد دوئالیسم را پذیرفته است. بر این اساس، قوانین بین‌المللی به‌طور مستقیم در حقوق داخلی ایران قابلیت اجرا ندارند و باید از طریق فرآیند قانون‌گذاری داخلی به قوانین ملی تبدیل شوند تا در مراجع قضائی این کشور قابل استناد باشند (Suprunov and Vasilieva, 2021: 68).

1. Docket No: 2001/8947, Decree No: 2001/11405.

رویکرد ایران نیز نسبت به مصونیت دولت‌ها در طول زمان تحول یافته است. بدین شرح که تا پیش از سال ۱۳۷۸، ایران فاقد قانون خاصی در زمینه مصونیت دولت‌ها بود. در این دوره، رویکرد غالب در محاکم این کشور، پذیرش مصونیت مطلق دولت‌ها بود که ریشه در اصل حاکمیت دولت‌ها و برابری حقوقی آن‌ها در عرصه بین‌المللی داشت.

نقطه عطف در تغییر رویکرد ایران، تصویب قانون صلاحیت محاکم جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به برخی دعاوی مدنی دولت‌های خارجی در سال ۱۳۷۸ بود. این قانون که در سال ۱۳۷۹ نیز اصلاح شد، برای اولین بار چارچوب قانونی مشخصی برای مصونیت دولت‌ها در نظام حقوقی ایران ایجاد کرد (تدینی و کازرونی، ۱۳۹۵: ۴۶۴). همچنین در تاریخ ۱۳۸۵/۱۰/۲۷ به کنوانسیون ۲۰۰۴ ملل متحد ملحق شد و در تاریخ ۱۳۸۷/۲/۲۹ با اعمال حق شرط نسبت به ترتیبات موضوع بند ۲ ماده ۲۷ کنوانسیون، به تصویب شورای اسلامی ایران رسیده تا چنانچه اختلافات ناشی از تفسیر یا اجرای آن از طریق مذاکره قابل حل و فصل نبود، دعوا قابل ارجاع به داوری یا دیوان بین‌المللی دادگستری نباشد (فروغی و مرادی، ۱۳۹۸: ۱۷۳).

از سوی دیگر با الغای قانون ۱۳۷۸، در سال ۱۳۹۰، قانون جدیدی با عنوان به قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی تصویب شد. ماده ۱ این قانون مقرر می‌دارد: «به موجب این قانون برای مقابله و جلوگیری از نقض مقررات و موازین حقوق بین‌الملل، اشخاص حقیقی و حقوقی می‌توانند از اقدامات دولت‌های خارجی که مصونیت قضائی دولت جمهوری اسلامی ایران و یا مقامات رسمی آن را نقض نمایند، در دادگستری تهران اقامه دعوی کنند. در این صورت دادگاه مرجوع‌الیه مکلف است به‌عنوان عمل متقابل به دعوی مذکور رسیدگی و طبق قانون، حکم مقتضی صادر نماید».

بنابراین اصل رفتار متقابل در رعایت مصونیت دولت‌ها مورد توجه قانون‌گذار ایرانی قرار گرفت. این اصل به دادگاه‌های ایران اجازه می‌دهد تا در مواردی که دولت‌های خارجی مصونیت ایران را نقض کرده‌اند، متقابلاً مصونیت ایشان نادیده گرفته شود. هرچند اصل عمل متقابل به‌طور مستقیم با هدف کنوانسیون ۲۰۰۴ ملل متحد راجع به مصونیت دولت‌ها و اموال آن‌ها در تضاد است، اما برخی از سیستم‌های حقوقی در سراسر

جهان به رفتار متقابل در موضوع مصونیت توجه می‌نمایند. از آن جمله باید به قانون مصونیت روسیه^۱ اشاره نمود. مطابق این قانون دادگاه‌های روسیه صلاحیت محدود کردن مصونیت دولت خوانده را دارند، در صورتی که روسیه و اموال و دارایی‌های آن در قلمرو دولت خوانده از مصونیت کمتری نسبت به آنچه در قانون مصونیت روسیه ارائه شده، برخوردار باشند (کرباسی، ۱۴۰۳: ۳۸۳). علاوه بر اصل رفتار متقابل، دولت ایران نیز قائل بر فقدان مصونیت دولت از تعقیب قضائی راجع به معاملات تصدی و همچنین نقض مصونیت اموال دولتی از اجرا راجع به معاملات تصدی بوده و برای تمیز و تشخیص معاملات تصدی از هر دو معیار ماهیت و هدف استفاده می‌نماید (ضیایی و یعقوبی، ۱۴۰۱: ۲۴۰-۲۴۱).

باید خاطرنشان شد که اگرچه برخی از کشورها مثل ایتالیا و آمریکا و کانادا که با تأکید بر اصولی از قبیل ضرورت حمایت از حقوق بشر یا ضرورت دسترسی همگان به رسیدگی عادلانه، درصدد ایجاد استثنائات متعدد دیگری بر قاعده عرفی مصونیت مطلق دولت‌ها بوده‌اند (کرباسی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۴۸؛ توحیدی و شاکری، ۱۴۰۳: ۳۰؛ میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۴-۶۵؛ کرباسی و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۹-۷۰)، دولت ایران با اعمال چند استثناء محدود رفتار متقابل و معاملات تصدی تا حدود زیادی به مصونیت دولت‌ها وفادار بوده است.

در زمینه اجرای احکام علیه دولت‌های خارجی، رویکرد ایران محتاطانه محسوب می‌شود. قوانین ایران اجازه توقیف اموال دولت‌های خارجی را تنها در موارد خاص و با رعایت شرایط خاص می‌دهد. اتخاذ این رویکرد نشان دهنده توجه ایران به حساسیت‌های دیپلماتیک و تلاش برای حفظ روابط بین‌المللی است. در عرصه عملی بین‌المللی، ایران تلاش کرده است تا از حقوق خود در زمینه مصونیت دفاع کند. چنان که، در سال ۱۳۹۷ ایران علیه آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری طرح دعوا کرد و خواستار حفظ مصونیت خود در برابر اقدامات یک جانبه آمریکا شد. موضوع اصلی این پرونده در خصوص خروج ایالات متحده از برنامه جامع اقدام مشترک بود. به دلیل اینکه برجام یک توافق سیاسی بود و ایران نمی‌توانست به دلیل بدعهدی‌ها و تحریم‌های یک‌جانبه بر آن اساس شکایت نماید، تصمیم گرفت بر اساس بند ۲ ماده ۲۱ عهدنامه مودت

1. Federal Law on State Immunity (2016).

علیه ایالات متحده در دیوان بین‌المللی دادگستری جهت نقض عهدنامه دوجانبه و اعمال تحریم‌های اقتصادی طرح دعوا نماید (یادگاریان و همکاران، ۱۴۰۳: ۳۲). تاکنون رأی دستور موقت در سال ۲۰۱۸ به نفع ایران صادر شده است و دیوان در سال ۲۰۲۱ نیز ایرادات مقدماتی ایالات متحده را رد نمود و وارد رسیدگی ماهوی گردیده است (فروغی و مرادی، ۱۳۹۸: ۱۶۵-۲۰۵؛ نوروزی و همکاران، ۱۴۰۳: ۴۵-۸۰).

در مجموع، می‌توان گفت که رویکرد ایران نسبت به مصونیت دولت‌ها از مصونیت مطلق به سمت پذیرش مصونیت نسبی تغییر کرده است. با این حال، ایران همچنان بر حفظ مصونیت خود در موارد اعمال حاکمیتی تأکید دارد و در عرصه بین‌المللی نیز از حقوق خود در این زمینه دفاع می‌کند.

۳. عوامل تأثیرگذار بر روند گذار از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی

با توجه به آنچه در بررسی فرایند گذار کشورهای مختلف از پذیرش مصونیت مطلق به مصونیت نسبی حاصل آمد، عوامل مؤثر بر این تغییر رویکرد به پنج دسته مستقل قابل تقسیم است که در ادامه مورد تدقیق قرار خواهد گرفت.

۳-۱. توسعه فعالیت‌های اقتصادی بین‌کشورها

گسترش فعالیت‌های اقتصادی و تجاری دولت‌ها در قرن بیستم، موجب کمرنگ شدن مرز میان اعمال حاکمیتی و تجاری شد و نظریه‌های سنتی مصونیت را ناکافی ساخت. تمایز بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری دولت‌ها پاسخی به نیاز تجارت بین‌المللی برای تعادل میان حاکمیت دولت‌ها و ضرورت‌های اقتصادی بود (Yang, 2012: 45-47; Reece Thomas, 2024: 32-34). افزایش سرمایه‌گذاری‌های فراملی و مشارکت دولت‌ها در این عرصه، ضرورت سازوکارهای منصفانه برای حل اختلافات را افزایش داد. پرونده سدلمایر علیه روسیه در دادگاه عالی سوئد (۲۰۱۱) نمونه‌ای از رد مصونیت اموال تجاری دولت است که توازن میان حقوق سرمایه‌گذاران و حاکمیت دولت‌ها را نشان می‌دهد (Yang, 2012: 102).

ظهور مناطق آزاد تجاری با نظام‌های حقوقی مدرن مانند مرکز مالی بین‌المللی دبی که از حقوق کامن‌لا پیروی می‌کنند، نقش مهمی در تسریع پذیرش مصونیت نسبی داشته است. در پرونده شرکت نفت فال علیه

اداره برق و آب شارجه، دادگاه دبی بر اساس ماهیت تجاری قرارداد، مصونیت دولتی را نپذیرفت (Reece Thomas, 2024: 78).

۲-۳. جهانی شدن

جهانی شدن و پیچیدگی روابط بین‌المللی، مرزهای سنتی بین امور داخلی و بین‌المللی را کمرنگ کرده و نیاز به بازنگری در مفهوم حاکمیت و مصونیت دولت‌ها را افزایش داده است. افزایش تعاملات فراملی و قراردادهای بین‌المللی، ضرورت نظام حقوقی کارآمد برای حل اختلافات ناشی از این تعاملات را بیشتر کرده است. کشورهای اسکاندیناوی به دلیل نقش فعال در تجارت بین‌المللی پیشگام این تحولات بوده‌اند (Krajewski, 2015: 1-3). تأثیر متقابل نظام‌های حقوقی، موجب شکل‌گیری گفتمان مشترک حقوقی درباره مصونیت شده است. دادگاه‌ها به آرای صادره در سایر کشورها استناد می‌کنند؛ برای مثال، دادگاه عالی سوئد در پرونده شارنت (۱۹۴۲) بر هماهنگی حقوق داخلی با روندهای بین‌المللی تأکید کرد. همچنین در امارات متحده عربی، تأثیر نظام حقوقی انگلستان در مناطق آزاد اقتصادی باعث رویکرد منعطف‌تر نسبت به مصونیت دولت‌ها شده است. در کشورهای نوردیک نیز اتحادیه حقوقی اسکاندیناوی همکاری و هماهنگی قوانین را تقویت کرده است (Krajewski, 2015: 15-18).

۳-۳. فشارهای بین‌المللی

فشارهای سیاسی اقتصادی و ملاحظات حقوق بشری نیز نقش مهمی در این تحول ایفا کرده‌اند. فشارهای سیاسی برای حمایت از حقوق شهروندان در مقابل دولت‌های خارجی، به ویژه در مواردی که نقض حقوق اساسی مطرح است، به بازنگری در مفهوم سنتی مصونیت منجر شده است. در واقع، در عصری که حمایت از حقوق بنیادین افراد در کانون توجه نظام‌های حقوقی قرار گرفته، مصونیت مطلق به‌عنوان مانعی بر سر راه تحقق عدالت تلقی می‌شود (Bianchi, 2016: 215-217). در امارات متحده عربی، فشارهای اقتصادی برای ایجاد یک محیط مطمئن برای سرمایه‌گذاران خارجی و تضمین امنیت حقوقی قراردادهای تجاری، نقش مهمی در تحول تدریجی رویکرد این کشور به سمت پذیرش مصونیت نسبی داشته است. به‌ویژه در

مناطق آزاد تجاری این کشور، الزامات اقتصادی موجب شده تا شرایط حقوقی مناسب‌تری برای طرح دعاوی علیه نهادهای دولتی در روابط تجاری فراهم شود (Krajewski, 2015: 22-24).

۳-۱. فعالیت سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی

نقش کنوانسیون‌های بین‌المللی در تسریع این روند انکارناپذیر است. کنوانسیون اروپایی مصونیت دولتها (۱۹۷۲) و به ویژه کنوانسیون سازمان ملل متحد (۲۰۰۴)، با تبیین دقیق مرزهای مصونیت و استثنائات آن، چارچوب مشخصی برای پذیرش مصونیت نسبی فراهم آوردند. نکته قابل توجه آن است که حتی کشورهایی که رسماً به این کنوانسیون‌ها نپیوسته‌اند، در عمل مفاد آن‌ها را به‌عنوان بیان‌کننده حقوق بین‌الملل عرفی پذیرفته‌اند. چنان که در پرونده انجمن مسکن شماره ۱۳ علیه پادشاهی بلژیک، دادگاه عالی سوئد در سال ۲۰۰۹ تصریح کرد که رویکرد کنوانسیون ۲۰۰۴ با رویکردی که سوئد آماده پذیرش آن است، مطابقت دارد. همچنین، نروژ در سال ۲۰۰۶ و فنلاند در سال ۲۰۱۴ این کنوانسیون را تصویب کردند که نشان‌دهنده پذیرش رسمی مصونیت نسبی توسط این کشورهاست.

۳-۴. اصلاحات قانونی و قضائی ملی

کشورهای اسکاندیناوی (نروژ، دانمارک، سوئد و فنلاند) از پیشگامان پذیرش نظریه مصونیت نسبی بوده‌اند و این تحول را عمدتاً از طریق رویه قضایی پویا و اصلاحات قانونی داخلی پیش برده‌اند. برخلاف برخی کشورها که تغییرات عمده در قالب قوانین مشخص مانند قانون FSIA آمریکا یا قانون مصونیت دولت بریتانیا صورت گرفته است، کشورهای اسکاندیناوی بیشتر بر مبنای آرای قضایی و تطبیق با تحولات بین‌المللی، این گذار را انجام داده‌اند (Krajewski, 2015: 15-18; Yang, 2012: 45-48).

ویژگی‌های خاص نظام‌های حقوقی اسکاندیناوی، ازجمله استقلال نسبی قوه قضائیه، تأکید بر حقوق اساسی و آزادی‌های فردی و وجود قوانین اساسی پیشرفته، زمینه‌ساز پذیرش سریع‌تر و هماهنگ‌تر نظریه مصونیت نسبی شده است. برای مثال، قانون اساسی سوئد بر اصل حاکمیت مردم و آزادی‌های بنیادی مانند

آزادی بیان و شرکت در انتخابات تأکید دارد و این چارچوب حقوقی، قوه قضائیه را در تفسیر پویا و منطبق با حقوق بین‌الملل یاری می‌دهد (Krajewski, 2015: 17).

همچنین در کشورهای اسکاندیناوی، نقش دولت رفاه و فرهنگ سیاسی مبتنی بر شفافیت و پاسخگویی، زمینه‌ساز پذیرش محدودیت‌های مصونیت مطلق شده است. این کشورها با توجه به تعامل گسترده اقتصادی و سیاسی با سایر کشورها، نیازمند نظام حقوقی منعطف و هماهنگ با قواعد بین‌المللی بوده‌اند (50-52 Yang, 2012). بنابراین اصلاحات قانون‌گذاری و رویه قضایی در کشورهای اسکاندیناوی بیشتر مبتنی بر تطبیق تدریجی با عرف بین‌المللی و تأکید بر تفکیک دقیق میان اعمال حاکمیتی و تجاری صورت گرفته است که این امر موجب شده این کشورها به‌عنوان نمونه‌های موفق در پذیرش نظریه مصونیت نسبی شناخته شوند. با این حال، گذار به مصونیت نسبی بدون چالش نبوده است. تعیین مرز میان اعمال حاکمیتی و تجاری دشوار است، زیرا برخی اعمال ترکیبی از هر دو هستند. در پرونده هیوسالا علیه ترکیه، دیوان عالی فنلاند تأکید کرد که باید به ماهیت حقوقی و هدف واقعی عمل توجه شود. پرونده‌های مقام محلی وستراس علیه ایسلند و اجاره سفارت فرانسه در دانمارک نیز نمونه‌هایی از این پیچیدگی‌ها هستند. اجرای احکام علیه اموال دولت‌های خارجی نیز چالش‌برانگیز است. حتی زمانی که دادگاه‌ها صلاحیت رسیدگی دارند، توقیف اموال با موانعی مواجه است؛ مانند پرونده درخواست تجدیدنظر روسیه در فنلاند و پرونده گروه آسکوم علیه قزاقستان در سوئد که آزمون دو مرحله‌ای برای تعیین مصونیت اموال بانک مرکزی ارائه شد.

در مجموع تحول از مصونیت مطلق به نسبی نتیجه نیروهای اقتصادی، سیاسی، حقوقی و اجتماعی است که با سرعت و کیفیت متفاوت در نظام‌های حقوقی مختلف رخ داده است. کشورهای اسکاندیناوی پیشگام این تحول بوده‌اند، درحالی‌که کشورهایمانند ایران و ترکیه و امارات با تأخیر بیشتری آن را پذیرفته‌اند. در امارات این تحول عمدتاً از طریق مناطق آزاد با نظام حقوقی متفاوت صورت گرفته، درحالی‌که نظام فدرال و محلی هنوز جنبه‌هایی از مصونیت مطلق را حفظ کرده‌اند.

نتیجه و پیشنهادها

این پژوهش تطبیقی با بررسی تحول مفهوم مصونیت دولت در کشورهای اسکاندیناوی (نروژ، دانمارک، سوئد و فنلاند)، ایران و ترکیه و امارات متحده عربی نشان داد که با وجود تفاوت‌های حقوقی و فرهنگی و سیاسی، همه این کشورها گرایش مشترکی به پذیرش تدریجی اصل مصونیت نسبی دارند. عوامل اصلی این گذار عبارت‌اند از: گسترش فعالیت‌های تجاری دولت‌ها که مرز میان اعمال حاکمیتی و تصدیگری را کمرنگ کرده است؛ تصویب کنوانسیون‌های بین‌المللی مهم مانند کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت‌ها (۱۹۷۲) و کنوانسیون سازمان ملل متحد (۲۰۰۴) که چارچوبی مشخص برای پذیرش مصونیت نسبی فراهم کرده‌اند؛ اصلاح قوانین داخلی کشورها؛ پویایی رویه قضایی که با تفسیر پیشرو از حقوق بین‌الملل، مصونیت نسبی را وارد نظام‌های حقوقی کرده است و فشارهای اقتصادی سیاسی و ملاحظات حقوق بشری که بازنگری در مفهوم سنتی مصونیت را ضروری ساخته‌اند.

کشورهای اسکاندیناوی پیشگام این تحول بوده‌اند و با آرای قضایی خود در پرونده‌هایی مانند انجمن مسکن شماره ۱۳ علیه پادشاهی بلژیک (۲۰۰۹)، سدلمایر علیه روسیه (۲۰۱۱)، هیوسالا علیه ترکیه (۱۹۹۳) و پرونده‌های دانمارک و نروژ، مصونیت نسبی را تثبیت کرده‌اند. این کشورها با تکیه بر سنت‌های حقوقی خود و هماهنگی با تحولات بین‌المللی، سریع‌تر از سایر مناطق به این سمت حرکت کرده‌اند. در مقابل، نظام‌های حقوقی ایران و ترکیه با تأخیر بیشتری این تحول را پذیرفته‌اند و تا اواخر قرن بیستم به مصونیت مطلق پایبند بوده‌اند. امارات متحده عربی نیز وضعیتی دوگانه دارد؛ نظام فدرال و محلی هنوز جنبه‌هایی از مصونیت مطلق را حفظ کرده، اما مناطق آزاد تجاری با نظام حقوقی کامن‌لا رویکردی مدرن‌تر اتخاذ کرده‌اند.

دادگاه‌ها در همه این کشورها نقش پیش‌رو داشته‌اند و با تفسیر پویا و تعامل حقوقی میان خود، به همگرایی سریع‌تر رویه قضایی در زمینه مصونیت نسبی کمک کرده‌اند. کشورهای اسکاندیناوی به ویژه از طریق اتحادیه حقوقی میان خود، همکاری و تبادل نظر گسترده‌ای داشته‌اند. با این حال، چالش‌هایی همچون تعیین دقیق مرز میان اعمال حاکمیتی و تجاری، مشکلات اجرای احکام علیه دولت‌های خارجی و تعارض منافع ملی با الزامات حقوق بین‌الملل همچنان باقی است.

- برای همگامی بیشتر نظام حقوقی ایران با تحولات بین‌المللی در زمینه مصونیت دولت پیشنهاد می‌شود:
۱. تدوین قانون جامع مصونیت با معیارهای روشن برای تفکیک اعمال حاکمیتی و تصدیگری؛
 ۲. ایجاد رویه قضایی منسجم از طریق صدور آرای مستدل و آموزش تخصصی قضات در حقوق بین‌الملل؛
 ۳. بررسی امکان پیوستن به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد؛
 ۴. توسعه مکانیسم‌های ویژه حل و فصل اختلافات مرتبط با دولت‌های خارجی، مانند مراکز داوری تخصصی؛
 ۵. اصلاح قوانین اجرای احکام علیه دولت‌های خارجی برای متعادل‌سازی میان اصل مصونیت و حقوق اشخاص خصوصی؛
 ۶. مشارکت فعال در مجامع بین‌المللی مرتبط با مصونیت دولت برای افزایش تأثیرگذاری ایران در شکل‌گیری قواعد بین‌المللی.
- در نهایت، تحول مفهوم مصونیت دولت بازتابی از تغییرات اساسی در ساختار روابط بین‌الملل و نقش دولت‌ها در عرصه جهانی است. نظام‌های حقوقی ملی ناگزیر به انطباق با این تحولات هستند. گرچه سرعت و کیفیت این انطباق متفاوت است، اما جهت‌گیری کلی به سوی پذیرش مصونیت نسبی، روندی غیرقابل انکار در حقوق بین‌الملل معاصر است.

فهرست منابع

- تدینی، عباس و کازرونی، سید مصطفی (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی قوانین مصونیت دولتی جمهوری اسلامی ایران با ایالات متحده آمریکا با توجه به دستبرد ۲ میلیارد دلاری ایالات متحده بر اموال ایران»، **مطالعات حقوق تطبیقی**، دوره ۷، شماره ۲.
- توحیدی، احمدرضا و شاکری، سید مجتبی (۱۴۰۳). «استثناپذیری قاعده مصونیت دولت‌ها در حقوق بین‌الملل»، **مجله حقوقی**، دوره ۸۸، شماره ۱۲۵.
- ضیایی، سید یاسر و یعقوبی، مرضیه (۱۴۰۱). «استثنای اعمال تصدی بر مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل»، **فصلنامه تعالی حقوق**، دوره ۱۳، شماره ۴.
- فروغی، فضل‌الله و مرادی، عباس (۱۳۹۸). «نقض مصونیت قضائی و اجرایی دولت‌ها و اموالشان (مطالعه موردی مصادره دارایی جمهوری اسلامی ایران توسط ایالات متحده آمریکا)»، **مطالعات حقوقی**، دوره ۱۱، شماره ۱.
- فیروزآبادیان، مهدی و یادگاریان، فرامرز (۱۴۰۴). «تعارض مصونیت دولت و حقوق بشر: به سوی یک سازکار بین‌المللی جبران خسارت»، **دوفصلنامه بین‌المللی حقوق بشر**، دوره ۲۰، شماره ۱.
- کرباسی، مهشید (۱۴۰۳). «قاعده مصونیت دولت با تأکید بر رویکرد فدراسیون روسیه»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، دوره ۲۳، شماره ۶۰.
- کرباسی، مهشید؛ ظاهری، علیرضا؛ عبداللهی، محسن و کوچ‌نژاد، عباس (۱۴۰۲). «قاعده مصونیت دولت‌ها و تقابل آن با تروریسم با تأکید بر سانحه سقوط هواپیمای اوکراین»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، دوره ۲۲، شماره ۵۳.
- کرباسی، مهشید؛ ظاهری، علیرضا؛ عبداللهی، محسن و کوچ‌نژاد، عباس (۱۴۰۱). «مصونیت دولت‌ها و اموال آنها در پرتو حقوق داخلی کشورها (مطالعه موردی ژاپن و ایتالیا)»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، دوره ۲۱، شماره ۵۱.
- مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۰). **قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی**. تهران: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
- میرفلاح نصیری، سیده ندا؛ زمانی، سید قاسم؛ صادقی زیازی، حاتم و توکلی طبسی، علی (۱۴۰۱). «مصونیت دولت‌ها در شبه جرم‌های سرزمینی: رویه دیوان اروپایی حقوق بشر و رویکرد مغایر چند کشور اروپایی»، **مطالعات حقوق عمومی**، دوره ۵۲، شماره ۱.
- نوروزی، میثم؛ حبیبی سواد کوهی، صابر؛ شایان مهر، مهدی و طباطبایی نسب، سید علی (۱۴۰۳). «مصونیت اموال دولت در حقوق بین‌الملل با تأکید بر رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه برخی دارایی‌های ایران»، **مجله حقوقی بین‌المللی**، شماره ۷۳.

یادگاریان، فرامرز؛ محبی، محسن و ملک‌زاده، امیرحسین (۱۴۰۳). «اثبات صلاحیت ماهوی دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده نقض معاهده مودت (۱۹۵۵)»، **فصلنامه مطالعات بین‌المللی**، دوره ۲۱، شماره ۱.

References

- Akyılmaz, G. (2014). Osmanlı hukukundaki düzenlemeler çerçevesinde yabancı ülke vatandaşlığına geçen Ermenilerin gayrimenkullerinin hukuki statüsü [The legal status of the real estates of the Armenians who became foreign citizenship in the framework of the regulations in the Ottoman law]. *Yeni Türkiye*, 60, 1-19.
- Alsuwaidi, A. A., Rosman, A. S. B., & Shehab, A. A. A. (2020). Evaluation of the case management system in the United Arab Emirates judicial system. *Journal of Southwest Jiaotong University*, 55(3), 1-9. <https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.55.3.10>
- Baker McKenzie & International Forum of Sovereign Wealth Funds. (2023). *The state of state immunity: Sovereigns series: Worlds in motion* [Report]. <https://www.bakermckenzie.com/en/-/media/files/insight/topics/sovereigns/baker-mckenzie-state-of-immunity.pdf>
- Bälz, K. (2021). United Arab Emirates: Emirati perspectives on the Hague Principles. In D. Girsberger, T. Kadner Graziano, & J. L. Neels (Eds.), *Choice of law in international commercial contracts*. Oxford Private International Law Series. <https://doi.org/10.1093/law/9780198840107.003.0039>
- Bårdsen, A. (2014). *The Norwegian Supreme Court and the internationalisation of law* [Paper presentation]. Ph.D.-seminar in Law.
- Bawah, A. S. (2019). Restrictive foreign sovereign immunity in the United Kingdom (UK): A welcome development in international commercial transactions. *Beijing Law Review*, 10(1), 168-177. <https://doi.org/10.4236/blr.2019.101010>
- Beckman v. Chinese People's Republic, 24 I.L.R. 221 (1961). <https://doi.org/10.1017/CBO9781316151518.084>
- Bianchi, A. (2016). *Immunity versus human rights in international law and practice*. Oxford University Press.
- Çelikel, A. (2000). *Milletlerarası özel hukuk*. Beta Basım.
- Council of Europe. (1993, May 19). *Italien (The Italian State) v. Amaliegade 21 A-D (privately owned property company)*. Database of the CAHDI "The Immunities of States and International Organisations." <http://www.cahdidatabases.coe.int/C/Immunities/Denmark/1993/90>
- Council of Europe. (2005, November). *Denmark: National contributions on the immunities of states and international organisations*. Database of the CAHDI. <http://www.cahdidatabases.coe.int/C/Immunities/Denmark/2005/6>
- Damilare, D. (2021). Sovereign immunity from legal & arbitral proceedings and execution against assets of a sovereign state: The evolving paradigm shift. *Nigerian Journal of Arbitration*, 16, 1-33. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4311651>
- Dautaj, Y. (2020). Immunity from suit for international organizations: The judiciary's new que of separating lawsuit sheep from lawsuit goats. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 27(2), 207-268. <https://doi.org/10.2979/indjglollegstu.27.2.0207>
- Embassy of the Socialist Republic of Czechoslovakia v. Jens Nielsen Bygge-Entrepriser A/S, 78 I.L.R. 81 (1988). <https://doi.org/10.1017/CBO9781316152065.012>

- Fal Oil Company v. Sharjah Electricity and Water Authority, ENF 221/2019 (DIFC Ct. First Instance Feb. 16, 2021). <https://www.difccourts.ae/rules-decisions/judgments-orders/enforcement/enf-221-2019-fal-oil-company-v-sharjah-electricity-and-water-authority-3>
- Fox, H., & Webb, P. (2015). *The law of state immunity* (Rev. and updated 3rd ed.). Oxford International Law Library. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780198744412.001.0001>
- Gökçe, Y. (2018). Determining the 'private law' nature: A comparison between customary state practice and Turkish court rulings. *German Law Journal*, 19(6), 1461-1488.
- Grant, T. (2013). Article 5. In R. O'Keefe & C. J. Tams (Eds.), *The United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property: A commentary* (pp. 99-104). Oxford Commentaries on International Law, Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/law/9780199601837.003.0010>
- Gündüz, A. (1984). *Yabancı devletin yargı bağışıklığı ve milletlerarası hukuk*. Tasvir Matbaası.
- Gündüz, A. (2003). *Milletlerarası hukuk temel belgeler-örnek kararlar*. Beta Basım.
- Hervey, J. G. (1929). The immunity of foreign states when engaged in commercial enterprises: A proposed solution. *Michigan Law Review*, 27(7), 751-775. <https://doi.org/10.2307/1280324>
- Hobér, K. (2021). Introduction. In *International commercial arbitration in Sweden* (2nd ed.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780192896735.003.0001>
- Hobér, K. (2023). State immunity and international arbitration in Sweden. In P. B. Donath, A. Heger, M. Malkmus, & O. Bayrak (Eds.), *Der Schutz des Individuums durch das Recht* (pp. xx-xx). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-662-66978-5_44
- Husa, J. (2024). Comparative law and Christianity—A plank in the eye? *Oxford Journal of Legal Studies*, 44(1), 54-73. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqad021>
- Ji, X. (2023). A tale of two immunities: The ongoing transition from absolute to restrictive sovereign immunity in China. *Asia Pacific Law Review*, 32(1), 23-40. <https://doi.org/10.1080/10192557.2023.2274633>
- Kazakhstan Ministry of Finance and National Bank of Kazakhstan v. Ascom Group SA et al., 195 I.L.R. 387 (2021). <https://doi.org/10.1017/ilr.2021.43>
- Kök, İ. B. (2012). *State immunity in Turkish law: An analysis of the doctrine of state immunity in the light of the decisions of the Turkish Court of Cassation* [Master's thesis, Middle East Technical University]. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12615281/index.pdf>
- Krajewski, M. (2015). Between evolution and stagnation—Immunities in a globalized world. *SSRN Electronic Journal*, 1-40. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2840171>
- Långström, T. (2021). Jurisdictional immunity of states in the evolving practice of the Finnish courts. *Nordic Journal of International Law*, 90(4), 427-434. <https://doi.org/10.1163/15718107-90040004>
- Lingaas, C. (2022). Indigenous customary law and Norwegian domestic law: Scenes of a (complementary or mutually exclusive) marriage? *Laws*, 11(2), Article 19. <https://doi.org/10.3390/laws11020019>
- Lov om fremmede statsskibe m.v. [The Danish International Register of Shipping Act] §§ 2-3 (1950). <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/1950/198>
- Møller-Christensen, A., & Kendal, D. M. (2021). State immunity in Danish law. *Nordic Journal of International Law*, 90(4), 411-426. <https://doi.org/10.1163/15718107-90040009>
- Motzfeldt Kravik, A. (2021). State immunity in Norwegian courts: Recent developments, current challenges and the way forward. *Nordic Journal of International Law*, 90(4), 435-445. <https://doi.org/10.1163/15718107-90040005>

- Needham, J. (2011). Protection or prosecution for Omar Al Bashir? The changing state of immunity in international criminal law. *Auckland University Law Review*, 17, 219-248. <http://www.austlii.edu.au/nz/journals/AukULRev/2011/10.pdf>
- Nguyễn-Duy, I. (2012). *Introduction to the Norwegian legal system: Norway & European integration—A constitutional perspective*. University of Oslo.
- Pearl Petroleum Company Limited & Others v. The Kurdistan Regional Government of Iraq, DIFC ARB 003, Judgment of Justice Sir Jeremy Cooke (Aug. 20, 2017). <https://www.difccourts.ae/rules-decisions/judgments-orders/arbitration/pearl-petroleum-company-limited-others-v-kurdistan-regional-government-iraq-2017-difc-arb-003>
- Popko, Y. (2023). Development of the state jurisdictional immunity institution in private international law. *Legal Horizons*, 2, 51-63. <https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2023.2.pp.51-63>
- Reece Thomas, K. (2024). *The commercial activity exception to state immunity: An introduction* (pp. 32-34, 78). Edward Elgar Publishing.
- Ryngaert, C. M. J., & Hora Siccama, D. W. (2018). Ascertaining customary international law: An inquiry into the methods used by domestic courts. *Netherlands International Law Review*, 65(1), 1-25. <https://doi.org/10.1007/s40802-018-0104-y>
- Stephenson, C. (1941). The origin and significance of feudalism. *The American Historical Review*, 46(4), 788-812. <https://doi.org/10.2307/1841824>
- Suprunov, A. G., & Vasilieva, U. (2021). The constitutional law of Iran against the background of the conflict of international and Muslim law of the Islamic State. *Legal Science and Practice: Journal of Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 1, 62-68. <https://doi.org/10.36511/2078-5356-2021-1-62-68>
- Trooboff, P. D., North, C., Nishitani, Y., Sastry, S., & Chanda, R. (2020). The promise and prospects of the 2019 Hague Convention. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 114, 345-357. <https://www.jstor.org/stable/27131245>
- United Nations. (2004). United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. *United Nations Treaty Collection*. Retrieved March 10, 2025, from https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-13&chapter=3&clang=_en
- Voyiakis, E. (2003). Access to court v state immunity. *International and Comparative Law Quarterly*, 52(2), 297-332. <https://doi.org/10.1093/iclq/52.2.297>
- Walker, D., Thadani, A., & Lamce, I. (2021). Litigation: United Arab Emirates. *GAR Know How*. Norton Rose Fulbright. https://www.nortonrosefulbright.com/-/media/files/nrf/nrfweb/knowledge-pdfs/gar-litigation-2022_uae.pdf
- Wrangle, P. (2012). Sedelmayer v. Russian Federation. *American Journal of International Law*, 106(2), 347-353. <https://doi.org/10.5305/amerjintelaw.106.2.0347>
- Yang, X. (2012). Commercial activity. In *State immunity in international law* (pp. 75-131). Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139016377.007>
- Yang, X. (2012). *State immunity in international law* (pp. 45-47, 102). Cambridge University Press.

In Persian

- Firouzabadian, M., & Yadegarian, F. (2025). The conflict between state immunity and human rights: Towards an international compensation mechanism. *International Human Rights Biannual*, 20(1), pp. [In Persian]

- Foroughi, F., & Moradi, A. (2019). Violation of judicial and enforcement immunity of states and their property (A case study of the seizure of the assets of the Islamic Republic of Iran by the United States of America). *Legal Studies*, 11(1), pp. [In Persian]
- Islamic Consultative Assembly. (2011). *Law on the jurisdiction of the judiciary of the Islamic Republic of Iran to hear civil claims against foreign states*. Official Gazette of the Islamic Republic of Iran. [In Persian]
- Karbasi, M. (2024). The rule of state immunity with emphasis on the approach of the Russian Federation. *Legal Research Journal*, 23(60), pp. [In Persian]
- Karbasi, M., Zaheri, A., Abdollahi, M., & Kouchnejad, A. (2022). State immunity and its confrontation with terrorism with emphasis on the Ukrainian plane crash incident. *Legal Research Journal*, 22(53), pp. [In Persian]
- Karbasi, M., Zaheri, A., Abdollahi, M., & Kouchnejad, A. (2022). Immunity of states and their property in the light of domestic law of countries (A case study of Japan and Italy). *Legal Research Journal*, 21(51), pp. [In Persian]
- Mirfallah Nasiri, S. N., Zamani, S. Q., Sadeghi Ziyazi, H., & Tavakoli Tabasi, A. (2022). State immunity in territorial torts: The practice of the European Court of Human Rights and the conflicting approach of several European countries. *Public Law Studies*, 52(1), pp. [In Persian]
- Norouzi, M., Habibi Savadkouhi, S., Shayan Mehr, M., & Tabatabaei Nasab, S. A. (2024). Immunity of state property in international law with emphasis on the judgment of the International Court of Justice in the case concerning certain Iranian assets. *International Law Journal*, (73), pp. [In Persian]
- Tadayoni, A., & Kazerouni, S. M. (2016). A comparative study of the state immunity laws of the Islamic Republic of Iran and the United States of America with regard to the 2 billion dollar seizure of Iranian assets by the United States. *Comparative Law Studies*, 7(2), pp. [In Persian]
- Tohidi, A. R., & Shakeri, S. M. (2024). The exceptionality of the rule of state immunity in international law. *Legal Journal*, 88(125), pp. [In Persian]
- Yadegarian, F., Mohebi, M., & Malekizadeh, A. H. (2024). Establishing the substantive jurisdiction of the International Court of Justice in the case concerning the violation of the 1955 Treaty of Amity. *International Studies Quarterly*, 21(1), pp. [In Persian]
- Ziaee, S. Y., & Yaghoubi, M. (2022). The exception of *acta jure gestionis* to state immunity in international law. *Ta'ali-ye Hoquq [Excellence of Law] Quarterly*, 13(4), pp. [In Persian]